

Zesentwintigste jaargang · nummer 52 · december 2018

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

Japan



Couperus Digitaal

Bezoek de website van het Louis Couperus Genootschap!

Wat vindt u op www.louiscouperus.nl?

- **Nieuws**

Altijd het laatste nieuws over Couperus en (activiteiten van) het Genootschap

- **Tijdladder Louis Couperus**

Een biografie, bibliografie, citaten- en prentenboek in één.

Een handig, chronologisch overzicht van het leven en werk van Louis Couperus

- **Database**

Een op trefwoorden doorzoekbare database met meer dan 4000 titelbeschrijvingen van secundaire literatuur over Couperus

- **Artikelen en recensies**

Een groeiend aantal artikelen over en recensies van het werk van Couperus

- **Word donateur**

Gemakkelijk: uzelf online aanmelden als donateur

- **Volg Couperus ook op facebook en twitter**

Actuele berichten over alles rond Couperus en het Genootschap

www.louiscouperus.nl

De website van het Louis Couperus Genootschap



Inhoud



Ingang met de tori en de trappen van het mausoleum van Ieyasu in Nikko. Collectie Albert Vogel, Gemeentearchief Den Haag.

Ivo Smits **4**

In Nippon's schaduw
Ellen Forest in Japan



3 Geachte donateurs

12 Hester Meuleman

De binocle: noodlot of bevrijding?
Aan het werk met Couperus deel 3

H.T.M. van Vliet **14**

Japonisme en collagetechnieken
*De bronnen van
Het snoer der ontferming*



30 Rémon van Gemenen

De triomf van de ciseleur
*Couperus & de contemporaine kritiek
(reprise): Het snoer der ontferming*

Marianne Hezemans **34**

Een voorbeeldig gebaar
*Over jhr. mr. J.C. Baud
(1941-2016)*



36 De passatist

Nieuwsbrief 38

Louis Couperusmuseum



41 Van en Over
Korte Arabesken
't Citaat

Simon Mulder **44**

Een overtuigende verfilming
'De Binocle' (2018)
door Aidan Vernee



48 Looi van Kessel

Een Haagse film noir
Voorbij door Theatergroep Zout

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet †



**Louis
Couperus
Genootschap**

Spiegelstraat 20a, 2332 BD Leiden
www.louiscouperus.nl

Comité van aanbeveling:

Mevr. prof. dr. E.J. Etty

Bijzonder hoogleraar Literaire Kritiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Auteur van onder meer de biografie *Liefde is heel het leven niet. Henriette Roland Holst 1869-1952*.

Prof. dr. J.L. Goedegebuure

Emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit Leiden en criticus van *Trouw* en de GPD-bladen. Promoveerde op het werk van Hendrik Marsman, van wie hij ook een biografie publiceerde. Auteur van onder meer de studie *Decadentie en literatuur* en, samen met zijn voorganger Ton Anbeek, *Het literaire leven in de twintigste eeuw*.

Mevr. prof. dr. M.G. Kemperink

Hoogleraar Moderne Nederlandse Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Promoveerde op een proefschrift over de Nederlandse fin de siècle-roman, *Van observatie tot extase. Sensitivistisch proza rond 1900*. Publiceerde onder andere *Het verloren paradijs. De literatuur en cultuur van het Nederlandse fin de siècle, Nederlands toneel in het fin de siècle 1890-1900* en 'Louis Couperus en de temperamentenleer'. Was tot 2008 universitair hoofddocent van de Radboud Universiteit Nijmegen. Was hoogleraar Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit van Lublin in Polen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus; Louis Couperus en Pier Pander; Couperus en het Corpus Hermeticum en Noodlot en Wederkeer*. Winnaar van de Couperuspenning 2007.

Prof. dr. M. Klein

Emeritus hoogleraar Neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus en Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies* (Couperus Cahier I).

Mevr. prof. dr. J.E. Koch

Directeur van het Literatuurmuseum en van de Stichting Lezen. Publiceerde essays over en brievenedities van onder meer de schrijvers Anna Blaman, Emmy van Lohorst en Sonja Witstein en bereidt een biografie over Anna Blaman voor. Publiceerde onder andere *Den Haag, je tikt er tegen en het zingt. Literair Den Haag vanaf 1750*.

Drs. A. Meinderts

Bestuur:

Drs. Annebeth Simonsz
Toni Termeulen
Drs. Inge van Es
Mr. Pieter Verhaar
Drs. Peter Hoffman
Drs. Hester Meuleman

Voorzitter
Penningmeester
Secretaris
Vice-voorzitter
Algemeen lid
Algemeen lid

De Stichting Louis Couperus Genootschap is door de Belastingdienst per 1 januari 2009 aangewezen als een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI) met het nummer 8020.53.397. Giften aan de stichting zijn aftrekbaar van de inkomsten- en vennootschapsbelasting. Kamer van Koophandel: 41157707.

Geachte donateurs,

Hoewel Louis Couperus zelf bepaald niet enthousiast was over Japan, leverde zijn reis onder meer het prachtige *Het snoer der ontferming* op. Onlangs kwam er een fraai geïllustreerde nieuwe editie van dit boek uit, verzorgd door H.T.M. van Vliet, die daarvoor op zoek ging naar de bronnen, zowel boeken als illustraties, die Couperus gebruikte. Naar aanleiding daarvan is er in het Louis Couperus Museum een mooie tentoonstelling over Couperus en Japan. Kortom, een ideaal moment om deze *Arabesken* aan Japan te wijden.

Ivo Smits vertelt in een artikel over Ellen Forest, die bijna gelijktijdig met Couperus in Japan verbleef en daar ook verslag van deed aan de Nederlandse pers. Rémon van Gemeren herneemt nogmaals de oude rubriek Couperus & de contemporaine kritiek, over *Het snoer der ontferming*. H.T.M. van Vliet legt uit hoe Couperus te werk ging bij *Het snoer der ontferming* door verschillende prenten, reisgidsen en andere boeken te gebruiken om de legendes te kunnen schrijven. Daarbij legt hij de nadruk op het verhaal 'De vossen'. In het middenkatern zijn dan ook twee kleurenillustraties opgenomen die bij dit verhaal horen.

Het spookachtige verhaal van een vossengeest die onder je nagel bij je naar binnen kan kruipen om je waanzinnig te maken, heeft mij altijd nogal tot de verbeelding gesproken. Daarbij kan ik me ook goed voorstellen dat het indruk op je maakt als je op het moment dat je vele kilometers van huis, in een land dat je volkomen vreemd is, doodziek in een ziekenhuis ligt deze legende hoort.

Daarom staat het verhaal in deze *Arabesken*, om te herlezen of te ontdekken, samen met de liedtekst die Hanneke Hendrix schreef en Lea Kliphuis zong op de cd *Couperus in transit*. Yumiko Kunimori, die *Nippon* in het Japans aan het vertalen is, geeft er kort commentaar op en er staat nog een boekentip bij over de vos in verschillende landen.

Verder verdiepte Marianne Hezemans zich in jr. mr. J.C. Baud, aan wie het Louis Couperus Genootschap het onlangs ontvangen legaat te danken heeft. Ik interviewde Aidan Vernee, die onlangs het verhaal 'De binocle' verfilmd. Simon Mulder recenseerde deze film. Looi van Kessel bezocht de voorstelling *Voorbij*, op basis van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* van Theatergroep Zout en schreef een recensie. En natuurlijk ontbreken de vaste rubrieken ook dit keer niet.

Ten slotte willen we graag Liesje Schreuders hartelijk danken voor haar vele werk voor *Arabesken*, eerst als hoofdredacteur en vervolgens als redacteur. Zij stopte daar dit jaar mee en Simon Mulder, die we hierbij van harte verwelkomen, volgt haar op als redacteur.

Ziek, enigszins gedesillusioneerd en vol verlangen naar het oude Japan, passatist die hij was, kwam Couperus weer terug in Nederland, waar hij niet lang meer leefde. Dat is een tragisch verhaal. Laat er dan enige troost van uitgaan dat hij zijn verlangen omsmeedde tot zulke mooie legendes. 🍷

*Namens het bestuur en de redactie,
Hester Meuleman*

In Nippon's schaduw

In precies dezelfde tijd dat Couperus zijn reisbrieven uit Japan publiceert, die in 1925 in *Nippon* gebundeld zouden worden, vult Couperus-bewonderaarster Ellen Forest de pagina's van Nederlandse week- en maandbladen met haar eigen Japanse observaties. Wanneer in 1924 *Het snoer der ontferming* verschijnt, komt haar roman *Yuki San* uit en wordt een internationale bestseller. Ellen Forests Japanse ervaringen en de neerslag ervan staan in de schaduw van die van Couperus, maar schetsen een contemporain alternatief voor Couperus' *Nippon* met aandacht voor het moderne Japan en de rol van vrouwen daarin.

Door Ivo Smits

Een fan van Couperus in Japan

Op zaterdag 1 oktober 1921 stapten Louis Couperus (1863-1923) en zijn echtgenote Elisabeth Baud (1867-1960) aan boord van *De Prins der Nederlanden*, om af te reizen naar Azië.¹ Hun reis zou voeren naar Nederlands-Indië en Japan. Als het echtpaar Couperus-Baud op Sumatra aankomt, is in Kobe een ander Nederlands schrijversechtpaar bezig de koffers te pakken om, na een klein jaar in Japan verbleven te hebben, terug te reizen naar Nederland. Het betreft hier de veertien jaar jongere romanschrijfster, journaliste en vertaalster Ellen Forest (1878-1959), die in de eerste week van 1921 in Yokohama neerstreek met haar echtgenoot Jan Lodewijk Pierson Jr. (1893-1979) en haar dochter uit een eerste huwelijk. Er bestaat een opmerkelijke parallelle tussen haar Japanverblijf en dat van Couperus: beiden verbleven ruwweg in dezelfde periode in Japan, beiden hielden er vergelijkbare ideeën over literatuur op na, beiden publiceerden tegelijkertijd in de Nederlandse weekbladen over hun Japanse ervaringen, en beiden zouden kort na hun langdurig verblijf in Japan succesvolle 'japonaizerieën' publiceren die enthousiast gelezen werden door Nederlandse lezers in het interbellum. Een verschil is dat vrijwel niemand het werk van Forest meer kent.

Forest was zonder meer 'fan' van Couperus werk. In een roman uit 1923 voerde ze een vijftienjarig meisje op dat zich na het lezen en herlezen van *Eline Vere* volledig met Couperus' personage identificeert.² Twee jaar vóór haar afvaart naar Japan had Forest nog lyrisch geschreven over Couperus' *Legende, mythe en fantazie* (1918):

Zelden heb ik één boek, zèlfs van Couperus, met zooveel genoeg gelezen, me zoo verlustigd in alle details. Dionysos! Ik heb er van genoten - om de fijne taal, om de nooit op den voorgrond tredende eruditie die achter iederen zin verscholen is. Wij Hollanders, we zijn niet verwend. Schrijvers die tevens werkelijke erudits zijn, hebben we weinigen. Er zijn veel Mr.s en Dr.s die schrijven - maar een titel, gauw gehaald, om 'eraf' te zijn, zonder liefde tot de wetenschap, zonder de zeldzame gave der bevruchting van het geleerde door eigenheid - wat beteekent die? De echte 'érudits', de fijne kenners veler dingen, geleerd uit liefde tót die dingen, we kunnen ze tellen bij ons,

tenminste onder de schrijvers. En dan is het 'a treat' eens iemand te ontmoeten, zij het dan alleen in zijn werken, die dit, in Frankrijk meer bekende type vertegenwoordigt. Zoo iemand is Couperus, en dat maakt zijn boeken tot zoo rijke bronnen, dat geeft vooral ook aan *Legende, Mythe en Fantazie* haar buitengewone waarde. Wat mij in dit boek gevangen hield - wat me eraan bond, zóo, dat ik het dagen lang na het gelezen te hebben met me meesleepte door huis, om er telkens weer even in te lezen, was óók de heerlijke verrassing der krachtige veelzijdigheid.³

Een aantal essentiële eigenschappen van Forest als auteur is in dit fragment gevangen. Om te beginnen is daar de geëxalteerde toon die praktisch al haar schrijven als een basso continuo ondersteunt. Ook spreekt hier haar interesse in andere culturen, en de overtuiging dat die het beste doorvóeld, eerder dan verstandelijk begrepen, moeten worden. Het zou die emotionele affiniteit met exotische oorden zijn die haar onder meer naar Japan voerde. Verder spreekt uit dit fragment haar vaker beleden geloof dat 'specialisatie' leidt tot verblinding; de soepelheid van de open blik is de enige garantie om überhaupt iets te zien.

Ellen Forest was een pseudoniem van de schrijfster Lucy Mary Franssen. Zij was een opmerkelijk zelfstandige vrouw, die aan de lopende band publiceerdde als journalist, als moderedacteur, als vertaalster en als romanschrijver. Na een eerder huwelijk met de Haagse kunsthandelaar Herman Eduard d'Audretsch (1872-1966) hertrouwde zij in 1919



Ellen Forest in 1918.
Privécollectie.

met de vijftien jaar jongere Pierson, die in 1930 benoemd zou worden aan de Universiteit Utrecht als hoogleraar Japans. Hij was een zoon van de bankier Jan Lodewijk Pierson Sr. (1854-1944) en een kleinzoon van Allard Pierson (1833-1896), de Amsterdamse hoogleraar wiens verzameling een basis vormde voor het gelijknamige archeologiemuseum. Met het familiekapitaal van haar echtgenoot kon Forest haar nieuwe droom, een verblijf in Japan, verwezenlijken.

Vorbereidingen en verblijf

Anders dan Couperus, die zijn blik voornamelijk op Nederlands-Indië gericht had, nam Forest de voorbereiding op haar Japanreis zeer serieus. In hetzelfde jaar dat zij *Legende, mythe en fantasie* bewierookte, was Forest naar eigen zeggen begonnen met lessen in het Japans, bij prof. dr. Marinus Willem de Visser (1875-1930), die een jaar eerder benoemd was als hoogleraar Japanstudies aan de Universiteit Leiden. Al in 1919 en 1920 schreef zij stukjes in een krant en maandblad over Japan.

Waar het echtpaar Couperus-Baud van west naar oost door Japan trok, van Nagasaki via Couperus' ziekenhuisverblijf te Kobe naar Yokohama, daar bewoog het echtpaar Pierson-Forest in omgekeerde richting. Forest en Pierson kozen ervoor om met hun dochter te beginnen met een maandenlang verblijf in Yokohama, en reisden uiteindelijk, na ruim tien maanden, vanuit Kobe terug naar Europa. Ellen Forest had duidelijk het voornemen zich tijdelijk te wortelen in Japan, zij het in de praktijk in de expat-gemeenschap. Yokohama was het startpunt voor de meeste Japanreizigers en, als relatief verwesterde, jonge stad met een esplanade (of *Bund*) die wilde wedijveren met die van Shanghai, de thuisbasis voor verreweg de meeste buitenlanders die in Japan woonden en vanuit Yokohama handeldreven of werk in Tokyo te doen hadden. Het is geen toeval dat een van de belangrijke gidsen voor Japan van die tijd als eerste plaats in Japan Yokohama behandelt.⁴ Tegelijk was slechts een goeie procent van Yokohama's bevolking niet-Japans; westerlingen vormden zonder meer een grote uitzondering in het straatbeeld. Protestantse kerkorganisaties en de scouting zorgden voor een sociaal netwerk waar Amerikanen en Europeanen omgingen met Japanners en waarvan Forest gretig gebruik gemaakt lijkt te hebben.

De dochter van Ellen Forest met Japanse vriendinnen, vermoedelijk medeleerlingen van de Ferris-meisjesschool, Yokohama, 1921. Haar ervaringen stonden aan de basis van de roman *Yuki San*. Privécollectie.

Reisbrieven

In dezelfde periode dat Couperus' 32 reisbrieven uit Japan in *De Haagsche Post* verschenen, tussen 9 september 1922 en 5 mei 1923,⁵ publiceerde Forest vanaf 5 maart 1921 een 22-tal bijdragen naar aanleiding van haar



Japanverblijf in het weekblad *De Amsterdammer* (de latere *Groene Amsterdammer*), waarvan de laatste verscheen op 26 mei 1923. Forest schreef ook onder een ander pseudoniem, Lucie de Gérardue. Met die naam signeerde zij haar negentien Japanse bijdragen aan het maandblad *Op de hoogte*, en een tweetal fictie-bijdragen aan *De Amsterdammer*.

Drie verschillen tussen Forests en Couperus' reisbrieven vallen als eerste op. Ten eerste geven die van Couperus nadrukkelijk zijn persoonlijke ervaringen weer, terwijl Forest meer 'journalistiek' te werk gaat en iets van de Japanse maatschappij als geheel probeert te vangen. Dat is in feite meteen ook het tweede verschil: Couperus is nadrukkelijk niet geïnteresseerd in het hedendaagse Japan. *Nippon* is in feite één grote oefening in ontkenning van het Japan waardoor Couperus reisde; het land is gereduceerd tot zijn verleden en vooral tot zijn geschiedenissen. Forest daarentegen is mateloos geïntrigeerd door het Japan waarin zij rondloopt. 'Ik zeg u, Japan is het vreemdste land der wereld en misschien het interessantste.'⁶

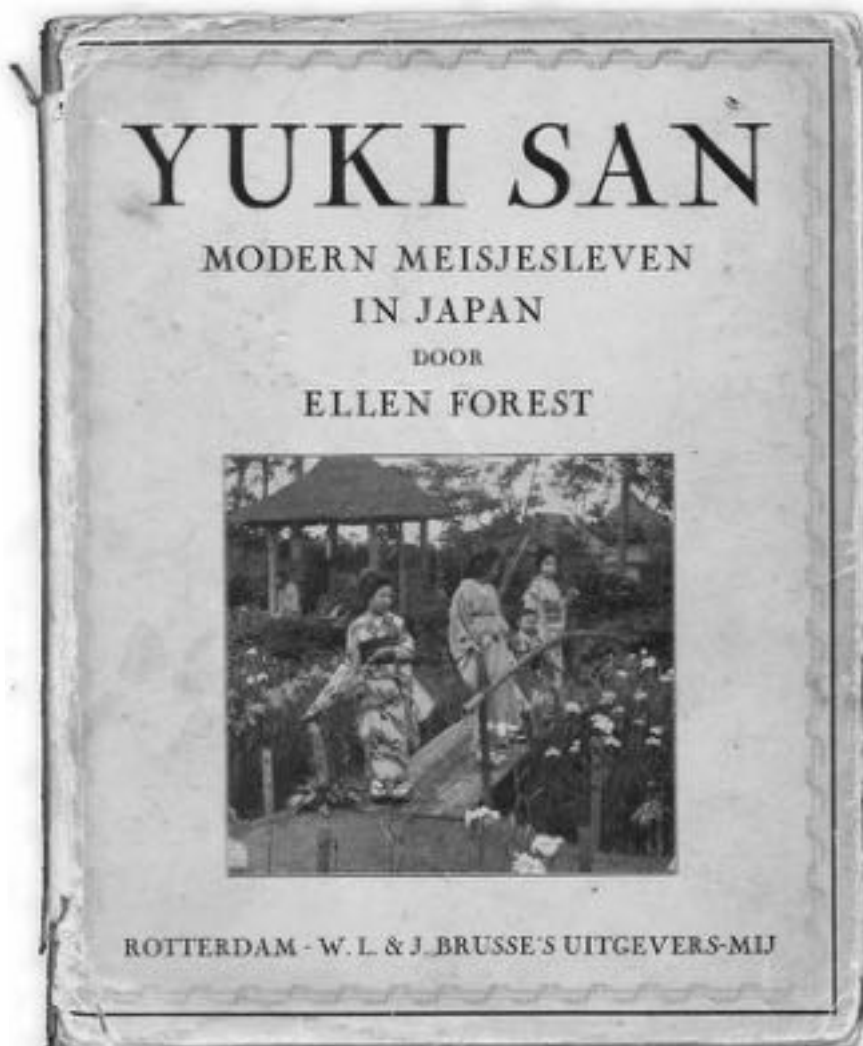
Dat wil niet zeggen dat Forest alles in het moderne Japan omarmt. Ook zij kende de behoefte van zovelen van haar tijdgenoten elke ervaring te essentialiseren en de kern van Japan te zien in haar tradities: 'Ik zeg u, ik glimlach, als ik hoor van dat "Moderne" Japan. Het vernisje is zo dun. [...] Modern Japan is een onding.'⁷ Die ambivalentie uit zich in een inmiddels klassiek model: niet-Europese culturen mogen niet zichzelf blijven en toch moderniseren: 'In mijn buurt is zo'n zaakje waar Europeesch schilderende Japanners hun producten etaleeren. Ik ga er nooit zonder een rilling voorbij en moet me vlak daarna troosten in 't antiquiteitenhuisje, waar ongekend mooie dingen zijn.'⁸ Deze overtuiging dat 'traditie' de essentie van een natie definieert klinkt ook door in een minder aangename ondertoon die te horen is in Forests beleden geloof in raszuiverheid: halfbloeden zijn per definitie onbetrouwbaar. Deze houding is weliswaar typerend voor de tijdgeest, maar ze is in Forests geval moeilijk los te zien van haar niet veel later actief beleden steun aan het fascisme en haar adoratie van Benito Mussolini (1883-1945).⁹ Overigens wordt die essentialistische historisering, allicht onbedoeld, volledig ondersteund door het weekblad, dat consistent Forests bijdragen illustreert met foto's die decennia oud zijn. Typerend is de foto die in het nummer van 19 augustus 1922 gebruikt wordt om een groenteboer te illustreren; het is een studioportret uit de dan al klassieke toeristische ansichtencanon, gemaakt door de destijds in Yokohama werkzame fotograaf Kusakabe Kinbei, en dateert uit de jaren '80 van de negentiende eeuw.

Tenslotte is een opvallende consistentie in bijna al Forests bijdragen een niet aflattende aandacht voor de positie van vrouwen in Japan. Deze is niet best. Forest komt telkens weer terug op de ongelijke verhoudingen tussen man en vrouw, maar onderstreept de veranderingen die scholing en moderne opvoeding teweegbrengen. Dit oog voor de dilemma's van Japanse meisjes leidde tot haar succesvolste roman.

Literaire fictie: Yuki San

Tekenend is dat Couperus, ondanks zijn beleden waardering voor de toen al belegen melodramatische roman *Nami-ko* (Jp. *Hototogisu* [Woudzanger], 1898-1899) van Tokutomi Roka (1868-1927),¹⁰ geen enkele behoefte leek te voelen het 'moderne' Japan te gebruiken als voedingsbodem voor eigen fictie. In die termen was hét creatieve resultaat bij uitstek van Couperus' ervaringen in Japan het postuum gepubliceerde *Het snoer der ontferming*, dat verscheen in 1924 en uitsluitend gebruik maakt van antiek Japans materiaal. In datzelfde jaar verscheen een 'Japanse' roman van Ellen Forest, die het directe gevolg was van een uitzonderlijk eigenzinnige keuze als moeder.

Forest besloot haar destijds negentienjarige dochter in te schrijven op het Ferris-seminarie te Yokohama. Deze meisjesschool werd al in 1875 opgericht door presbyteriaanse zendelingen uit Amerika en in 1899 omgedoopt tot de 'Ferris Japans-Engelse Meisjesschool' (Ferisu Wa-ei Jogakkō), maar bleef bekend onder de oude naam Ferris Seminary. De school was primair gericht op een moderne opvoeding van Japanse meisjes en jonge vrouwen, maar omdat een deel van het onderwijs in het Engels was georganiseerd (het schoolhoofd was ook altijd een Amerikaan[se]) was Ferris ook uitermate geschikt om een Nederlands meisje in contact te brengen met Japanse leeftijdsgenoten.



Yuki San (1924)
door Ellen Forest.
Privécollectie.

De ervaringen van haar dochter, die een dagboek bijhield, gebruikte Ellen Forest als basis voor haar roman *Yuki San*, die zij na terugkeer in Nederland publiceerde.¹¹ Deze roman uit 1924 vertelt het verhaal van een Nederlands meisje, Gabrielle, dat via haar school de eigenlijke hoofdpersoon leert kennen, de Japanse Yuki. Forests roman heeft als onder-

titel 'Modern meisjesleven in Japan' en centraal staat de worsteling die Yuki ervaart wanneer zij moet kiezen tussen een gearrangeerd huwelijk en de liefde voor een jongen die door haar vader niet wordt geaccepteerd. Een vergelijkbaar dilemma speelt bij haar broer Ichiro die zojuist van een studieverblijf in Europa terugkeerde en verliefd wordt op Gabriëlle. Vroege versies van zulke romanelementen had Forest al geschetst in sommige van haar bijdragen aan *De Amsterdammer*. Zij beschrijft onder meer hoe jonge vrouwen door het modern onderwijs zekere vrijheden verwerven en in bijvoorbeeld de boekwinkels bij universiteiten jongens leren kennen. 'Zoo ontstaat, wat ze vroeger niet kenden, een voorkeur voor den een of anderen jongen – met het nu nog te vaak voorkomende gevolg van gemeenschappelijke zelfmoord, omdat de ouders nog aan de oude manie van uithuwelijken vasthouden.'¹² Eerder speelde Forest met dit thema in een literaire schets, geschreven in Japan.¹³ Ook in *Yuki San* is een dramatisch hoogtepunt een (mislukte) zelfmoordpoging van de hoofdpersoon.

Net zoals de reisbrieven van Couperus zich vooral richtten op een Japan uit de geschiedenisboeken en uit de verbeelding en die van Forest ook het moderne Japan trachtten te vangen, zo is *Het snoer der ontferming* een japonaiserie geciseleerd uit verhalen en elementen die traditioneel Japan aanreikte en is *Yuki San* een oriëntalistisch werk dat essentialistische ideeën over modern Japan uitwerkt in melodrama. Een literair meesterwerk is *Yuki San* niet, maar het is wel een vroeg en fascinerend voorbeeld van een Nederlandse roman die Japans materiaal centraal stelt.

Yuki San kwam op een goed moment. Lezers in Europa waren rijp voor een verhaal dat balanceerde op de rand van meisjesboek en volwassen melodrama en waarin een hedendaags Japan werd aangeleerd dat worstelde met exotische en esoterische tradities. Forests Japanroman kreeg een Nederlandse herdruk en werd binnen enkele jaren vertaald in het Frans, het Duits en het Engels.¹⁴ De Japanse oud-diplomaat en dichter Horiguchi Kumaichi (1865-1945) kreeg er ook lucht van en vertaalde in 1927 delen van deze 'maatschappijkritische' roman naar het Japans, die hij publiceerde in het tijdschrift *Josei* ('Vrouw').¹⁵ Waar Horiguchi vermoedelijk geïnteresseerd was in een contemporaine Europese blik op het hedendaagse Japan, daar waren Europese lezers waarschijnlijk gefascineerd door het idee van een geïnformeerd psychologisch inkijkje in de ziel van de Japanse vrouw. Tekenend in dat opzicht is de reactie van de sinoloog en literair criticus Henri Borel (1869-1933), die Couperus in 1921 nog van de nodige voorlichting en leestips had voorzien, voorafgaand aan diens bezoeken aan China en Japan. Hij besprak *Yuki San* op 24 november 1924 in *Het Vaderland*:

Dit boek van Ellen Forest staat, en wat aanvoelen van Japan betreft, en wat litteraire waarde aangaat, ver boven het hooggeroemde *Kimono* van John Paris. Zelden heb ik een Europeesch auteur met zooveel intuïtief begrip der Japansche vrouwenziel zien benaderen. Zij heeft óók juist gevoeld, wat maar zoo weinige Europeanen kunnen inzien dat het diepste begrip in het Oosten 'het verstaan zonder woorden' is.¹⁶

Vergeleken met Louis Couperus doorliep Ellen Forest een alternatieve route door het Japan van de vroege jaren twintig van de twintigste eeuw. Nederlands nadruk op



Gecombineerde
advertentie voor
Yuki-San van Ellen
Forest en *Het snoer
der ontferming* van
Louis Couperus. De
Indische courant
17 februari 1925.
Op: delpher.nl.

Couperus' nalatenschap heeft vanzelfsprekend alle aandacht uit doen gaan naar diens *Nippon*. Toch kan men zeggen dat de Couperus-bewonderaarster Forest met een opener blik en met meer oog voor het literair potentieel van het bereisde Japan een Nederlands publiek probeerde te bereiken. Al met al sprak Ellen Forest zowel voor haarzelf als voor Couperus toen zij vaststelde: 'Japan is, voor ons vreemden, geloof ik niet. Japan weer-spiegelt alleen wat wij zijn; onze stemmingen en gevoelens geeft het weer.'¹⁷



Ellen Forest in haar werkkamer ca. 1929. Frontispice van E. Forest, Een vacantiereis van 23.000 k.m. per Hudson door Europa, Amersfoort, z.j. (1930).

Noten

1. F. Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, Amsterdam, 1987, p.615.
2. E. Forest, *Het leven en sterven van Anne Marjorie Lam*. Amsterdam, 1960, p.20-21. Deze roman verscheen eerst in 1923. Zie ook S. Bink, "‘Ik wou dat ik Eline Vere was’", *Rond1900.nl*, 13 januari 2010 (<http://rond1900.nl/?p=10778>).
3. E. Forest, recensie van *Legende, mythe en fantasie*, door Louis Couperus (Amsterdam, 1918), *Den Gulden Winckel* 17, nr. 10 (1918), p.151-152.
4. *Terry's guide to the Japanese empire including Korea and Formosa*. 3e druk. Boston & New York, 1928.
5. H.T.M. van Vliet, J.B. Robert en G. Nijenhuis. 'Verantwoording.' In: L. Couperus, *Nippon. Volledige werken Louis Couperus* deel 48, p.227.
6. E. Forest, 'Brief uit Japan', *De Amsterdammer* 21 mei 1921, p.8.
7. E. Forest, ' "Het moderne" Japan', *De Amsterdammer* 30 december 1922, p.8.
8. E. Forest, "Japansche brieven. Tokyo", *De Amsterdammer* 19 augustus 1922, p.6.
9. Zie hiervoor onder meer I. Smits, ' "Zijt gij het mijn prins? vroeg ze hem. Dan hebt ge wel lang op U laten wachten." Nederlandse hervertalingen van Het verhaal van Genji', *Filter. Tijdschrift over vertalen* jaargang 21, no. 3 (2014), p.3-11.

10. L. Couperus, *Nippon*, p.136-142. Couperus' aanbeveling was de aanleiding om deze Japanse roman ook in Nederlandse vertaling uit te brengen: K. Tokutomi, *Nami-ko*, [uit het Engels] vertaald door C.E., Den Haag, 1924. In zijn recensie van *Nippon* verzochtte de Japan-kenner Siegfried van Praag (1888-1958) al dat Couperus' keuze voor deze roman om iets te zeggen over hedendaags Japan te vergelijken was met de misvatting dat Conrad Busken Huets (1826-1886) roman *Lidewijde* uit 1868 zinvolle inzichten zou kunnen verschaffen omtrent twintigste-eeuws Nederland. S. van Praag, 'Over twee Japansche reisbeschrijvingen', *Algemeen Handelsblad* 22 augustus 1925, Bijvoegsel, p.3.
11. E. Forest, *Yuki San. Modern meisjesleven in Japan*, Rotterdam, 1924.
12. E. Forest, 'Brieven uit Japan', *De Amsterdammer* 4 november 1922, p.10.
13. L. de Gérardue, 'Liefde', *De Amsterdammer* 11 juni 1921, p.10.
14. E. Forest, *Yuki San*, Parijs, 1926; E. Forest, *Yuki San. Erzählung aus dem japanischen Mädchenleben*, Stuttgart / Berlijn / Leipzig, 1926; E. Forest, *Yuki San. The life of a modern girl in Japan*, Londen, 1928.
15. H. Kumaichi, 'Yuki-san: gendai nihon fūshi shōsetsu' ('Yuki San, een maatschappijkritische roman over hedendaags Japan'), *Josei*, maart-, april-, juni- en juli-nummers, 1927. Horiguchi vertaalde *Yuki San* vermoedelijk uit het Frans. Na de dood van zijn eerste vrouw in 1895 hertrouwde Horiguchi met een Belgische. Overigens was Horiguchi aan het begin van zijn carrière, in 1899, nog op de legatie in Nederland benoemd als secretaris.
16. De roman *Kimono* uit 1921, waarnaar Borel verwijst, had Forest zelf in 1923 naar het Nederlands vertaald. John Paris was het pseudoniem van de Brit Frank Ashton-Gwatkin (1889-1976), een diplomaat die met deze roman een schandaal veroorzaakte. Het boek beschrijft een huwelijk van een Brit die trouwt met een Japanse en gaandeweg ontdekt dat haar familiefortuin verdiend is in de prostitutie. J. Paris, *Kimono. Japansche roman*, geautoriseerde vertaling van Ellen Forest, Baarn, 1923.
17. E. Forest, 'Japansche brieven. Tokyo', *De Amsterdammer* 5 augustus 1922, p.6. Forest maakte deze observatie al een jaar eerder: L. de Gérardue, 'Over Japan', *Op de hoogte* jaargang 18, no. 10, september 1921, p.197.

De binocle: noodlot of bevrijding?

Onlangs studeerde Aidan Vernee af aan de Kunstacademie in Utrecht met zijn korte film *De binocle*, gebaseerd op het gelijknamige verhaal van Louis Couperus. De film was ook te zien op het Filmfestival in Utrecht. Wat bracht hem ertoe voor Couperus en specifiek voor dit verhaal te kiezen? En was het makkelijk te verfilmen?

Door Hester Meuleman

‘**H**et is niet zo dat ik al heel veel van Couperus had gelezen en een enorme fan van hem was. Ik leerde het verhaal “De binocle” kennen via mijn vriendin en het sprak me aan, omdat het tegelijk heel spannend en heel grappig is, en dat zijn elementen die ik ook graag in mijn films wil verwerken. Daarnaast vond ik het prachtig geschreven. Al die uitgebreide zinnen met precies de juist gekozen bijvoeglijke naamwoorden erin zorgen ervoor dat je het gevoel hebt dat je een heel boek hebt gelezen, in plaats van een kort verhaal.

Op het moment dat je aan een afstudeerproject begint, word je niet alleen beoordeeld op het eindresultaat, maar ook op het hele proces. Dat betekent dat je begeleid wordt door een filmtheoreticus en een regisseur, en dat je een onderzoeksvraag moet formuleren voor je begint met het maken van de film.

Ik wilde onderzoeken hoe ik zo goed mogelijk een adaptatie kon maken van “De binocle”, waarin ik zowel kwijt kon wat Couperus met zijn verhaal wilde zeggen als wat ik zelf als filmmaker met mijn films wil onderzoeken. Couperus had deels een naturalistische inslag en wilde laten zien hoe omstandigheden het personage dwingen tot bepaalde acties, terwijl ik zelf meer een romanticus ben die zich wil verdiepen in het personage.

Regisseur Aidan Vernee (links) bespreekt de climax-scène met acteur Dion Vincken. Op de voorgrond pleegt cameraman Lester Kamstra zijn laatste voorbereidingen voor de opname. Foto: Victoria Momma.



Wat mij vooral fascineerde, was het gegeven dat je als mens – als je wilt – enorm veel macht kunt uitoefenen en situaties naar je hand kunt zetten.

Uiteindelijk ben ik anderhalf jaar bezig geweest met het schrijven en herschrijven van de film. Ik heb daarbij van alles uitprobeerde. Zo zat het vogelmotief uit het verhaal er in een eerdere versie wel in, maar heb ik dat uiteindelijk toch weggelaten, omdat het te geforceerd overkwam.

Het verhaal is eigenlijk heel moeilijk te verfilmen. Er zit nauwelijks dialoog in, en heel veel gedachten en beschrijvingen. De spanning in het verhaal zit vooral in het feit dat je bijna niets weet over de man. Je weet zijn afkomst, maar niet zijn naam. Ook over zijn beweegredenen kom je nauwelijks iets te weten. Dat maakt hem onvoorspelbaar en onberekenbaar.

In de film zit de spanning uiteraard in de zichtbare dingen: de binocle die bijna valt, de binocle die wordt achtergelaten en weer doorgegeven. Belangrijk was daarbij dat ik het gat van vijf jaar, dat in het verhaal zit, niet kon gebruiken. Dan zou je de opgebouwde spanning verliezen en weer opnieuw moeten opbouwen en dat lukt niet in een film van elf minuten. Daarom laat de hoofdpersoon zijn binocle achter tijdens de pauze van de opera, terwijl er een schaal met appels voor hem staat, die verwijzen naar de kale bol van de man in de zaal waar hij zo geobsedeerd door raakt. Daarna krijgt hij de binocle weer aangereikt door de mensen die naast hem zitten, waarna hij deze alsnog de zaal in werpt.

Dat is een interessant gegeven. Couperus was ouder en wijzer dan ik: hij observeerde zijn personages en stond erboven. Ik ben jonger en weet nog minder van de wereld en ben vooral gefascineerd door de vraag waarom een personage zoiets zou doen. In het algemeen vind ik de individuen die zichzelf in de weg zitten, en dat proberen te overwinnen door boven hun eigen karakter uit te stijgen, het boeiendst. Voor mij is dat ook wat er in deze film gebeurt. Couperus wilde laten zien dat de hoofdpersoon door zijn omstandigheden wordt gedwongen de binocle de zaal in te gooien, maar voor mij is het juist een bevrijding van het personage. De andere personages proberen hem te kleineren door hem voor te schrijven wat hij moet doen, hij zit vast in de regels die horen bij een opera-bezoek en wordt overvallen door dwanggedachten. Uiteindelijk geeft hij toe aan zijn verlangen. Ik vind dat hij zichzelf daarmee bevrijdt uit het keurslijf waar hij in zit en dat het verhaal in die zin goed afloopt. In eerste instantie wilde ik er "I Want to Break Free" van Queen onder zetten, maar de muziekrechten waren te duur. Ik heb het einde bewust open gelaten. Je weet niet zeker of het hoofdpersoon opgelucht, geschrokken of iets anders is. Het staat iedereen natuurlijk vrij daar een eigen interpretatie aan te verbinden.

Verder heb ik expres geprobeerd een enigszins absurd universum te scheppen, ook wat de tijd betreft. Je ziet niet begin vorige eeuw, maar ook niet nu. Ik vind het verhaal juist ook mooi door zijn tijdloosheid. Wat wel erg tijdsgebonden is, is het feit dat het in het verhaal om een Indo-Nederlander gaat en dat daar in die tijd vooroordelen aan vast zaten over "tropisch bloed" en dat daar een instabieler en opvliegender karakter aan verbonden zou zijn. Dat zijn uitgangspunten die nu gelukkig niet meer passend zijn. Bovendien is het interessanter als het niet wordt uitgelegd. Blijkbaar heeft het personage al iets gewelddadigs in zich zitten; misschien hebben we dat allemaal wel.

Ik heb geen idee wat Couperus hier zelf van zou vinden. Misschien zou hij het een grappig filmpje vinden en er zijn aanmerkingen bij hebben. Ik ben in elk geval blij dat ik uit zijn verhaal kon putten, al heb ik er dus wel mijn eigen draai aan gegeven. Maar dat hoor je ook te doen als filmmaker.' 🍷



Japonisme en collagetechnieken

Louis Couperus wordt door de meeste mensen geassocieerd met Den Haag, Nederlands-Indië, het Zuiden van Frankrijk en Italië. Slechts zelden wordt hij in verband gebracht met Japan, terwijl dat land toch een belangrijke rol heeft gespeeld in zijn leven. Van maart tot half augustus 1922 maakte de auteur op kosten van de *Haagsche Post* een rondreis door het land van de Rijzende Zon. Als tegenprestatie publiceerde hij wekelijks een reisbrief over zijn belevenissen en ervaringen. Daarnaast kwam na zijn overlijden het door zijn reis geïnspireerde en onlangs opnieuw en nu geïllustreerd verschenen *Het snoer der ontferming* uit. Wat waren zijn ervaringen in Japan en wat waren nu precies de bronnen van Couperus bij het schrijven van dit laatste boek?

Door H.T.M. van Vliet

De reisbrieven werden na Couperus' dood gebundeld uitgegeven onder de titel *Nippon*. Hieruit blijkt duidelijk dat de reis door Japan geen succes was. Voortdurend heeft Couperus het over teleurstellingen en gevoelens van onbehagen. Hij slaagde er niet in tot het land en het volk door te dringen: 'Doordringen tot hun ziel is niet mogelijk.'¹ Alles bleef hem vreemd; hij had geen enkel contact met (gewone) Japanners, onder andere omdat de taal een grotere barrière bleek dan gedacht. Bovendien was het leven in Japan erg duur en de infrastructuur liet veel te wensen over.

Maar het grootste bezwaar dat Couperus had tegen de Japanners, was hun imitatie-zucht van alles wat uit het Westen kwam. Na de revolutie van 1868, waarbij de macht van de keizer in ere was hersteld, ging Japan zich in snel tempo moderniseren door op grote schaal westerse technologie en gewoonten over te nemen. Volgens Couperus verloochenden de Japanners daarmee hun eigen cultuur. Ze waren 'hybridisch geworden, een amfibie tusschen Oosten en Westen.'² Voortdurend was Couperus op zoek naar het oude Japan van de Heian- en Edo-periode, de tijd vanaf de middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw, waarover hij zoveel had gelezen en gehoord: 'Wat in Japan belangrijk is, dat is het antieke, niet het moderne.'³ Maar hij zag een land dat het verleden zo snel mogelijk achter zich wilde laten. Bovendien bleek dat veel van de oude Japanse kunstschaten inmiddels waren verhuisd naar Amerikaanse en Europese musea en verzamelaars. Zo ondervond Couperus in Japan dezelfde teleurstelling die hij eerder in Nederlands-Indië had gehad: hij zocht het verleden maar werd geconfronteerd met de moderniteit.

Naast de teleurstelling over de teloorgang van het oude Japan speelde zijn gezondheid Couperus parten. Aan het begin van de rondreis was hij al een week ziek geweest. Later, toen hij was aangekomen in de oude keizerstad Kyoto, werd hij opnieuw ziek. Ditmaal verergerde zijn toestand met de

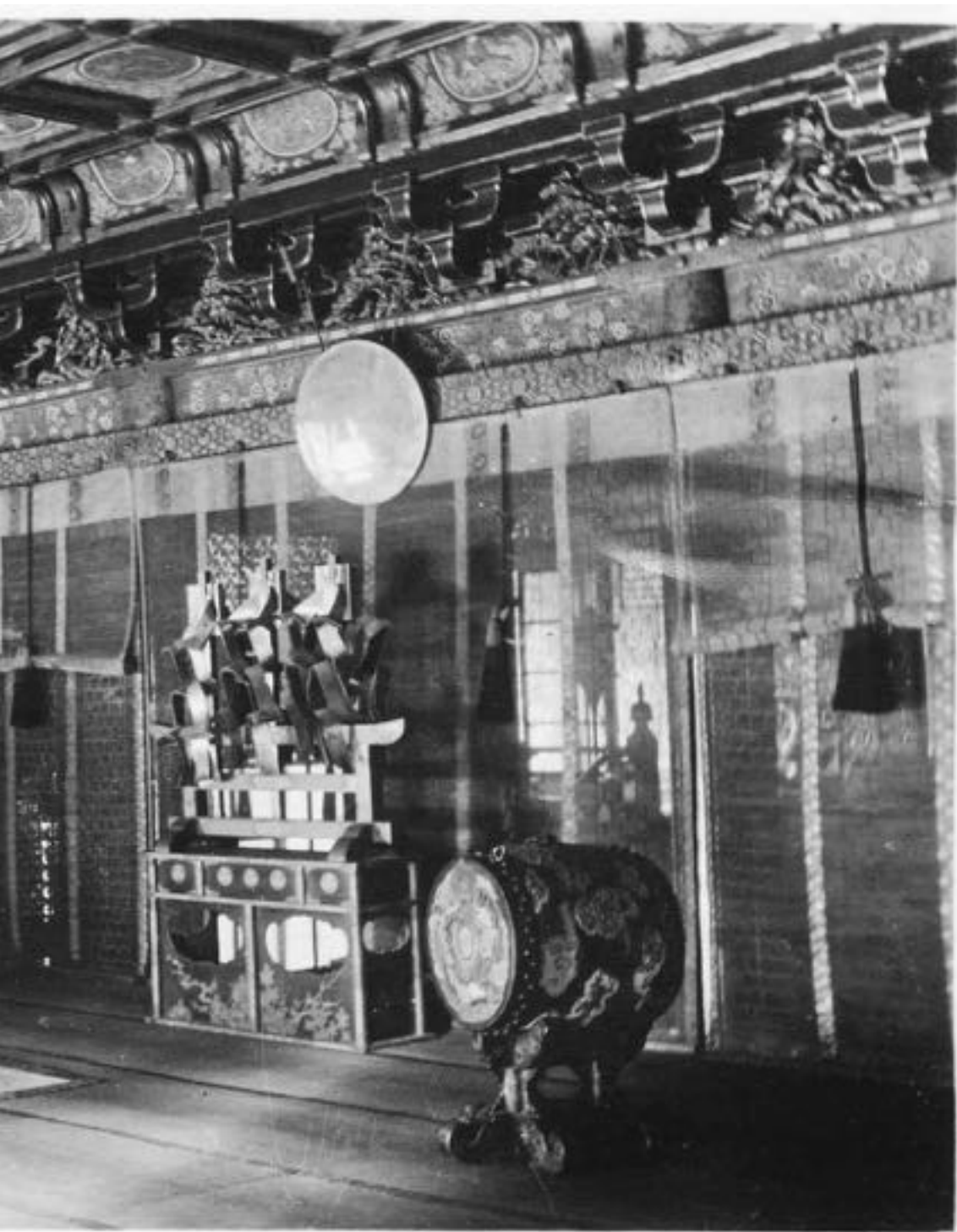
diagnose werd niet vastgesteld. Door dit lange oponthoud raakte het hele reisplan in de war. Desondanks bleef Couperus trouw aan zijn overeenkomst met de *Haagsche Post*: elke week stuurde hij een reisbrief.

Nadat hij half juni 1922 het ziekenhuis had verlaten, verbleef Couperus eerst in een kuuroord in de bergen bij Hakone. Vervolgens bezocht hij de hoofdstad van Japan, waarover hij niet veel positiefs had te melden: Tokyo was 'een immens gat' met 'afzichtelijke' standbeelden en 'even onbelangrijk als iedere andere, gemodernizeerde Japansche stad' en 'stemmingloos'⁴. Wel onder de indruk was Couperus van de beroemde gravenstad Nikko. Vol bewondering bezichtigde hij de mausolea en tempelgebouwen. Na dit hoogtepunt van de reis volgde onmiddellijk weer een dieptepunt, toen Couperus met zijn gids in Yokohama de 'Yoshiwara', de befaamde rosse buurt, bezocht. Aan dit bezoek besteedde Couperus maar liefst twee uitvoerige reisbrieven. Vol afschuw schilderde hij het uitzichtloze leven van de courtisane die, gezeten achter bamboe tralies, als menselijke koopwaar werden aangeboden. De meesten van deze vrouwen waren overgeleverd aan de grillen van de bordeelhouders en de klanten. Hun trieste lot versterkte Couperus' negatieve oordeel over Japan en de Japanners.

Japanrage

Naast de reisbrieven in de *Haagsche Post* inspireerde de Japanse reis Couperus na terugkeer in Nederland tot een serie schetsen en verhalen, die werden gepubliceerd onder de titel *Het snoer der ontferming*. Hoewel er tussen *Nippon* en *Het snoer der ontferming* veel overeenkomsten zijn, verschillen ze zeer in het beeld van Japan dat ze schetsen. In de reisbrieven beschreef Couperus het moderne Japan aan het begin van de twintigste eeuw dat tot zijn teleurstelling weinig ophad met het verleden. In *Het snoer der ontferming* daarentegen herschiep Couperus het oude Japan dat hij tijdens zijn reis tevergeefs had gezocht: de tijd van de feodale maatschappij waarin de keizer (de Mikado) in Kyoto leefde en het land bestuurd werd door de Shogun in Edo en door de daimyo's, de landheren. Dat was ook de tijd van de samoerai, de heroïsche ridders met hun twee zwaarden, van de mythen en legenden en van de shintoïstische en boeddhistische goden. Dit romantisch gekleurde Japan had weinig te maken met het land dat hij eerder had bezocht, maar hoorde bij het 'japonisme', de grote belangstelling voor de oude Japanse kunst, cultuur en geschiedenis die





Grote hal in de hoofdtempel van het mausoleum van Iyasu in Nikko. Archief Albert Vogel, Gemeentearchief Den Haag.

porselein, waaiers, kimono's, kamerschermen en andere gebruiksvoorwerpen verzamelen. Daarnaast verscheen er een groot aantal boeken over het oude Japan.

Collages

De oorspronkelijke titel van *Het snoer der ontferming* luidde: 'Japansche Prenten in Woord'. Dit suggereert dat alle schetsen en verhalen zijn geïnspireerd op prenten. Maar dat is slechts ten dele het geval. Waarschijnlijk weerspiegelt de oorspronkelijke titel alleen de eerste opzet van de reeks en heeft Couperus die onder het schrijven losgelaten, waarna hij koos voor een andere titel die beter paste bij de uiteindelijke reeks. Bij vrijwel alle schetsen en verhalen zijn wel Japanse prenten als illustratie te vinden, maar slechts een beperkt aantal heeft echt als inspiratiebron gediend. Deze worden of door Couperus zelf expliciet genoemd, zoals 'De golf' van Hokusai, of ze kunnen duidelijk herkend worden uit de door de auteur gegeven beschrijvingen.

Recent onderzoek heeft uitgewezen dat Couperus zich voor *Het snoer der ontferming* naast Japanse prenten liet inspireren door allerlei bronnen, zoals een Engelse reisgids, bundels met Japanse mythen en legenden, het Japanse boeddhisme en boeken van Japankenners als Basil Chamberlain, Lafcadio Hearn en Edmond de Goncourt. Soms volgde hij één bron, maar meestal combineerde hij verschillende bronnen. Zo is de schets 'De regenstralen' een mooi voorbeeld van Couperus' collagetechniek. De auteur verwijst zelf aan het begin van de schets naar een prent van de beroemde Japanse schilder Kitagawa Utamaro (ca. 1753-1806), maar hij ontleende ook elementen aan twee prenten van Ando Hiroshige (1797-1858). Van deze drie prenten maakte hij één schets over Japanse regenstralen.

Bezeten door vossen

Couperus combineerde niet alleen verschillende beelden, maar hij gebruikte ook teksten uit verschillende boeken samen met één of meer prenten als materiaal voor een schets of verhaal. Ik kies als voorbeeld de bekende schets 'De vossen'. Zij behoort tot de groep schetsen en verhalen in *Het snoer der ontferming* die gebaseerd zijn op Japanse mythen en legenden en waarin een demon het lot van de hoofdpersonen bepaalt. Tevens is er sprake van een verleidelijke en zelfs fatale schoonheid.

In Couperus' schets komt een groep witte vossen 's nachts bijeen onder een pijnboom in een winterlandschap. Zij voeren een wilde, obscene dans uit in afwachting van hun koningin, de Vos met de

De geesten van de vossen gedragen zich zoals heksen bij hun sabbat: een bijeenkomst in de nacht waarbij heksen zich onder invloed van de duivel overgeven aan losbandigheid. Net als heksen voeren de vossen een speciale dans uit. Het lijkt op een rituele Shinto-dans (*kagura*) die al eeuwenlang in Japan wordt gedanst en samenhangt met de wisseling van de seizoenen in de landbouw. Dit laatste past bij de vossen, want zij zijn de dienaren of boodschappers van Inari, de godin van de rijst. Deze informatie vond Couperus in zijn reisgids.⁶

In Japan bestond een wijdverbreid bijgeloof dat mensen bezeten konden raken door een vos. Het dier drong de mens binnen, zo beschrijft Couperus, 'een zilveren vlijm gelijk [...] tussen nagel en vingervleesch'. Deze informatie hoorde hij in Japan en las hij in een van zijn bronnen.⁷ De verpleegster Araya vertelde Couperus in het ziekenhuis te Kobe over haar neef die door een vos was bezeten en naakt over straat liep, schreeuwend als een bezetene en huilend als een vos in de nacht. Een boeddhistische 'onttoovenaar' (een zogenaamde 'Hoin') verlost hem uiteindelijk door de vos te overreden het lichaam te verlaten.⁸ Door de hevige pijnen waaraan Couperus toen leed, had hij het idee dat hij van binnen werd aangevreten door een vos. Als hij de pijnlijke plek wilde grijpen, verplaatste de pijn (de vos) zich naar de andere kant. Zijn ervaringen komen precies overeen met de beschrijving van Lafcadio Hearn:

Strange is the madness of those into whom demon foxes enter. Sometimes they run naked shouting through the streets. Sometimes they lie down and froth at the mouth, and yelp as a fox yelps. And on some part of the body of the possessed a moving lump appears under the skin, which seems to have a life of its own. Prick it with a needle, and it glides instantly to another place. By no grasp can it be so tightly compressed by a strong hand that it will not slip from under the fingers. [...] The exorciser argues with the fox, who speaks through the mouth of the possessed. When the fox is reduced to silence by religious argument upon the wickedness of possessing people, he usually agrees to go away on condition of being supplied with plenty of tofu or other food.⁹

Volgens Chamberlain is het bezeten zijn door een vos

a form of nervous disorder or delusion, not uncommonly observed in Japan. Having entered a human being, sometimes through the breast, more often through the space between the finger-nails and the flesh, the fox lives a life of his own, apart from the proper self of the person who is harbouring him. There thus results a sort of double entity or double consciousness. The person possessed hears and understands everything that the fox inside says or thinks; and the two often engage in a loud and violent dispute, the fox speaking in a voice altogether different from that which is natural to the individual. [...] The cure-worker must be a person of strong mind and power of will, and must enjoy the patient's full confidence. For this reason the priests of the Nichiren sect, which is the most superstitious and bigoted of Japanese Buddhist sects, are the most successful

De legende van de vossin

Het tweede gedeelte van Couperus' schets is gebaseerd op de legende van de vossin met de negen staarten, de betoverde prinses Tamamo no Mae (zie pagina 27). Zij verleidde keizer Toba (1103-1156) en bleef zijn minnares totdat ze werd ontmaskerd. Couperus hoorde de legende van zijn gids,¹¹ maar hij verstond de naam van de keizer niet goed: 'den Keizer van Japan Tenjo of Toba-no-In'. Hij koos in *Het snoer* voor 'Tenjo', terwijl de gids Kawamoto ongetwijfeld heeft gesproken over 'Tenno Toba' – 'Tenno' is het Japanse woord voor 'keizer'. Bij het schrijven van de schets zal Couperus ongetwijfeld nog zijn reisgids hebben geraadpleegd, of het boek van Hadland Davis waarin de legende voorkomt onder de titel 'Death-stone':



Utagawa Hiroshige,
Tamamo no Mae,
the Golden-Haired
Nine-Tailed Fox.
Collectie Ashmolean
Museum, University
of Oxford. (zie ook:
p.27)

The story is that a Buddhist priest, Gennō by name, while journeying across the desolate moor of Nasu, pauses to rest beneath this rock. A spirit forthwith appears and warns him that, by remaining in this place, he is risking his life, for that not men only, but even birds and beasts perish if they do but touch it. The spirit and the chorus then recount to him in verse how once upon a time there lived a maiden, as learned and accomplished as she was surpassingly beautiful, whom the Emperor Toba-no-In took to himself as his favourite concubine, and for her sake neglected all the affairs of state. At last one evening, on the occasion of a banquet at the Palace, the lights suddenly went out, and from the girl's body there darted forth a supernatural coruscation that illumined the whole scene, while the Mikado himself was struck down by disease. On the representations of the court magician, Abe-no-Yasunari, the vile witch – for the pretended beauty was evidently nothing better than a witch – was driven from the Imperial presence, and flew away through the air to the moor of Nasu, where she resumed her original shape, that of a fox.¹²

Het verhaal bestaat ook als No-spel.¹³

Nieuwe uitgave

Op deze wijze zijn in de onlangs verschenen, nieuwe uitgave van *Het snoer der ontferming* alle door Couperus gebruikte bronnen integraal opgenomen, zodat de lezer zich een beeld kan vormen van de werkwijze van de auteur en meer inzicht kan krijgen in de achtergronden



Beeldjes van Inari-
vossen voor verkoop
aan toeristen.
Archief Albert Vogel,
Gemeentearchief
Den Haag.

6. B.H. Chamberlain, W.B. Mason, *A Handbook for Travellers in Japan (including Formosa)*. With Thirty Maps and Plans and Numerous Illustrations. London, 1913, p.47.
7. B.H. Chamberlain, *Things Japanese, being notes on various subjects connected with Japan for the use of travellers and others*. London, 1902.
8. L. Couperus, *Nippon*, p.90-93.
9. L. Hearn, *Glimpses of Unfamiliar Japan*. Boston/New York, 1894, 2 vols, p.324-325.
10. B.H. Chamberlain, *Things Japanese, being notes on various subjects connected with Japan for the use of travellers and others*, p.114-115.
11. L. Couperus, *Nippon*, p.191-192.
12. B.H. Chamberlain, W.B. Mason, *A Handbook for Travellers in Japan (including Formosa)*, p.215; zie ook F. Hadland Davis, *Myths & Legends of Japan*. With thirty-two full-page illustrations by Evelyn Paul. London, 1912, p.95-96.
13. B.H. Chamberlain, *Japanese Poetry*. London, 1911, p.109-118.

Vossenverleiding

In Louis Couperus' *Het snoer der ontferming* staat het verhaal 'De vossen', gebaseerd op de Japanse legende over de vos die je in bezit kan nemen. De vos komt in veel culturen voor als een dier dat je altijd te slim af is en niet te vertrouwen is, denk maar aan *Van den vos Reynaerde*. Daarnaast biedt deze vos nog steeds inspiratie. Hieronder een kleine indruk. Naast het verhaal van Couperus zelf, kunt u hier het door Hanneke Hendrix en Lea Kliphuis gemaakte lied op basis van dit verhaal lezen, alsook een kort commentaar van Yumiko Kunimori, die momenteel werkt aan een Japanse vertaling van Nippon, op het verhaal en een romanbeschrijving waarin de Japanse vos eveneens een rol speelt.



Jakub Halun, Kyoto
Fushimi Inari Torii,
2010.

De vos in breder perspectief: De vos van Dubravka Ugresic

De vos staat in vele culturen voor slimheid en verraad. Het is een eenzaam schepsel dat houdt van verlaten plekken. De vos is zo bij uitstek geschikt als godheid voor de schrijver, die verhalen vindt door in andermans gedaante te kruipen en zich met een verhalenbuit terug te trekken. Deze schrandere en speelse roman volgt de vos in al zijn gedaantes van Rusland naar Japan, van Napels naar het platteland van Kroatië. Sommige lezers zullen *De vos* niet als roman lezen, maar eerder als een voetnoot bij de Russische avant-gardeliteratuur. Of als een verleidelijk verhaal over de vos in al zijn gedaanten, of als een verhaal over een schrijfster en haar dilemma's, of als een staalkaart van wereldsteden.

En al die lezers zullen gelijk hebben, en tegelijk zullen ze de plank misslaan. Maar één ding is zeker: deze roman is een schatkamer aan ideeën, en aan verhalen over mensen die hun plek in de wereld niet kunnen en willen vinden. Een klassieke Ugresic, geestig en begeesterd. (*singeluitgeverijen.nl*)

De hedendaagse Japanse vos

De gemiddelde Japanner weet wat een Inari-schrijn is, waarin vossenbeelden staan.

De vossen zijn dan de boodschappers van de Inari-god. En vroeger dacht men dat iemand bezeten kon worden door een vos. Niemand gelooft er volgens mij nu nog in, maar wij hebben nog steeds een vaste uitdrukking *kitsune ni tsumamareru*: door een vos voor gek gehouden worden, dat wil zeggen, 'je staat perplex'.

Verder hebben wij *kitsune-udon*, een noedelgerecht; *inari-zushi*, een sushi-soort; *kitsune-iro*, 'vos-kleur', dat wil zeggen mooi goudbruin (gebakken) en *kitsune-bi*, 'vos-vuur', een soort dwaallicht, vaak op kerkhoven. Maar dan houdt het op.

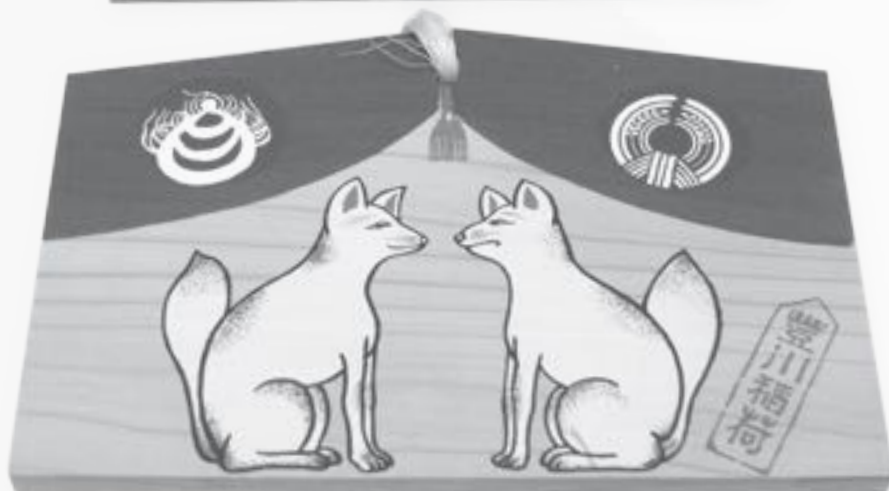
Geen landgenoot zal mij geloven, als ik zeg dat er vroeger zoiets als een vossen-Sabbath bestond, en dat er dan volop gedanst werd, laat staan dat er een koningin der vossen met negen staarten bestond, en dat zij ook meedanst...

Bijna alle elementen in dit verhaal vind ik terug in zijn eerdere bundel *Nippon* en ik denk dat Couperus dit verhaal zelf heeft bedacht, geïnspireerd door een aantal Japanse prenten en door de verhalen die hij van zijn Japanse gids had gehoord. Maar ik weet het niet zeker.

Een ding weet ik wel zeker: dit verhaal is bijzonder mooi geschreven en Couperus was echt een briljant verteller. 🐾 (Yumiko Kunimori - vertaalster naar het Japans van *Nippon* van Louis Couperus)

Jakub Hatun, Fox statues in Fushimi Inari Shrine in Kyoto, 2010.





De vossen omgewerkt tot lied

De witte vos

Ze komt in de nacht,
de ijle koude nacht.
Ze staat niet stil,
de witte vos.

Krakend witte lakens
op het bed.
Alles is zo wit,
het heeft gesneeuwd.

Soms lacht ze,
danst ze,
dwaalt ze,
altijd vraagt ze
wanneer ik kom.

Ik verdwijn.
Zij komt dichterbij.
Samen dwalen we
door de dichte mist.

Voordat ik
sterven ga,
weet ik dat
ze naar me staart.

Soms lacht ze,
danst ze,
dwaalt ze,
altijd vraagt ze
wanneer ik kom.

Soms schreeuwt ze,
kreunt ze,
verleidt ze
of vlijt ze zich
tegen me aan,
zo dicht tegen me aan.

Kom dan, kom dan,
kom dan...

*Votives for the Inari
and Fox cult, Japan.
Ethnological Museum,
Berlin, Germany,
donation of Hannelore
Großmann.*

*Voorkant CD
Couperus in transit.
Ontwerp:
Doris Konings.*



♣ (Tekst: *Hanneke Hendrix*, muziek: *Lea Kliphuis*.
Op: *Couperus in transit*, Excelsior Recordings 2018.)

Couperus en de vossen

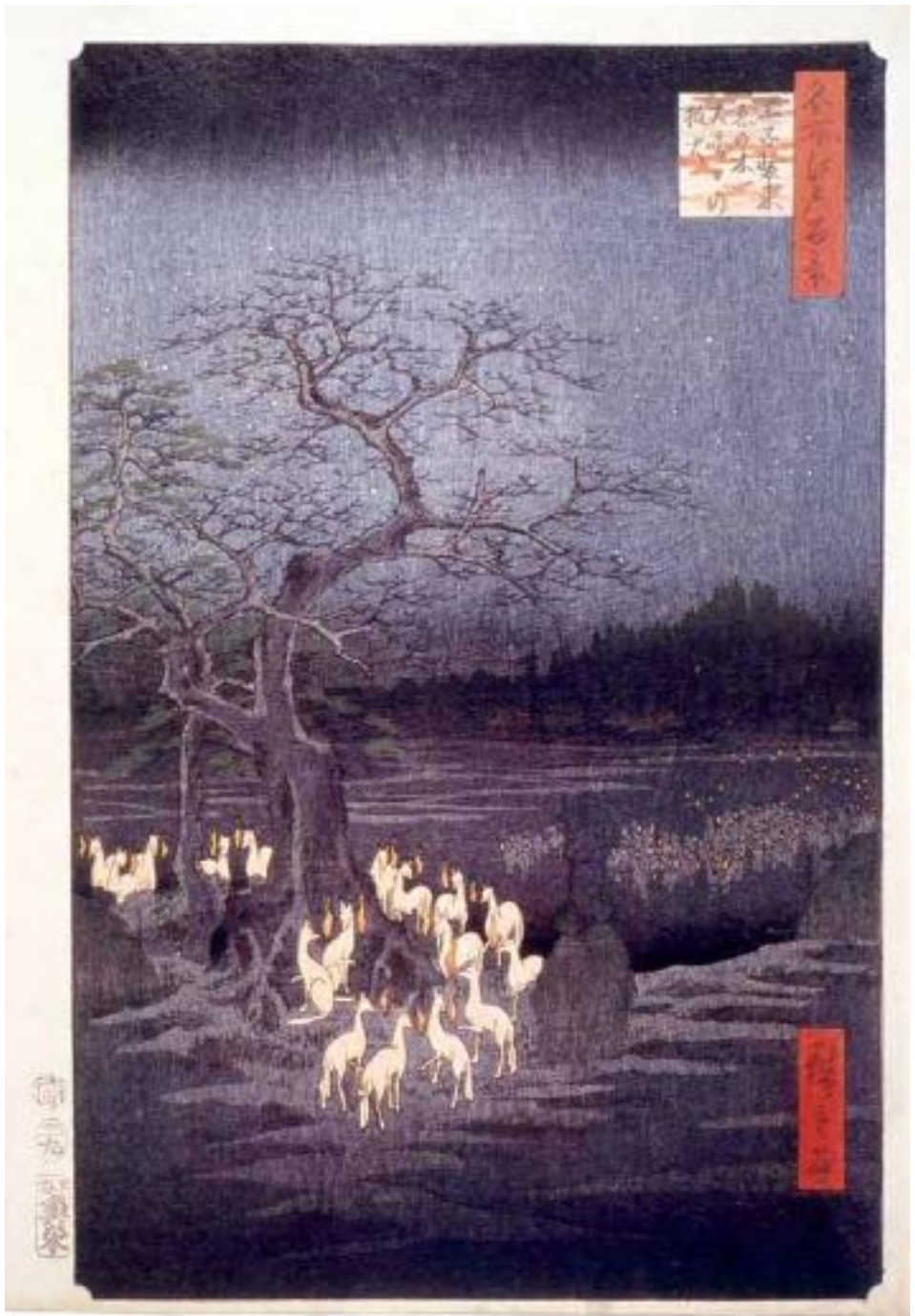
De vossen

Zij komen in de ijle, mist-ijle nacht, waarin het zal vriezen gaan, van alle zijden, aan, sluipen over de velden, de wijde stoppelvelden, die liggen wit verkristallijnd en het zijn allen witte vossen. Het zijn als sneeuwen vossen en hunne snuiten spitsen de nacht in en hunne staarten zwiepen met neêrhangende, sleepende pluimen. En hunne witte pelzen staan uit van zilverige haren; zwaar zijn hunne wintervachten, zwaar ten minste gelijken zij. Hunne oogen gloeien als chryzoprazen, dat zijn groene edelgesteenten en hunne oogen lichten in de nacht. En niet alleen uit hunne oogen, ook rondom geheel hunne sluipende, gluisende vosselijven, gloort een licht uit als ware het van witte fosfor, want deze vele vossen, die daar in dit ijle, dit mist-ijle nachtuur aan komen sluipen van alle zijden, zijn geesten.

Zij bestaan niet in deze wereld, maar zij hebben bestaan als Inari-vossen goede en slechte, bewakers van de rijst of verdelgers van 's menschen geluk en welvaart en dat zij hier nu aansluipen over deze wijde, witte stoppelvelden - in de verte liggen drie lage boerderijen, met witte, overijzelde, strooien daken - is omdat het hun Sabbath-nacht is en zij elkanders belofte hebben ingewisseld, samen te komen op deze ijle, wijde, in de nacht naakte velden om te spoken en hun schimmendans uit te spelen.

Het is alles zoo wit. Het heeft gesneeuwd en al is de sneeuw gedood en al drupt het overal van de verwrongen takken der pijnen, die staan op in een winterhemel, waarin de bleeke sterren oogelen zonder glans of gloor, de witte ziel van mist en dooi huivert nog als met dunne, doorzichtige lijklakens en slepende gazen sluierslippen langs de bladlooze boomen, langs de lage struiken, over de lage huizen, waar de onwetende menschen slapen. En in dat mistige, schimmige wit, sluipen, van overal, de vossen aan, die zijn geesten. Het is of trage melk vervloeit langs de watersloten, die liggen, nog half bevroren met gebarsten ijsvloeren, overdood tusschen het gekrookte, overkristallijnde riet: nauwelijks schittert hier en daar een smeltende diamant. Het is of flauw hermelijn, met bezoedeld blauw-witten, opalen sloten langs, maar het zijn geen hermelijnen; kleiner zouden die zijn; deze groeiende sluipdieren zijn de witte vossen, de geeste-vossen, die gluisen van overal aan.

Nu, rondom den zwaren, stillen stam van een pijnboom, die verroerelooft gekronkeld, in de mist en de ijle, zijn de vossen samen gekomen. Zij staan niet stil; zij sluipen steeds, zij gluisen steeds, rondom elkander, eindeloos, de snuiten rekkende, de voorpooten reikende en sleepende de zware pluimestaarten. En zoo, terwijl de oogen hel wit fosfor stralen en een koude halo ijlwit uit gloort om hunne immer rustellooze lijven, schijnt het, dat zij dansen als een plechtstatigen dans rondom den pijnboom, rondom elkander, als ware het een kagura-dans, die der witte priesteressen in den tempel, die toekomst voorspellen, maar hare dans is heilig, en dezer geestenvossen dans is onheilig en wie hier verdoolde en verdwaalde, zoû niet veilig zijn voor hunne veile verlangens en geestengeilheid, die is die der vossen-Sabbath van deze nacht.



Utagawa Hiroshige, Bijeenkomst van vossen bij de Shōzoku-boom in Ōji. Collectie Museum Volkenkunde, Leiden.



Utagawa Hiroshige, Tamamo no Mae, the Golden-Haired Nine-Tailed Fox. Collectie Ashmolean Museum, University of Oxford.



*Het Gouden Paviljoen
in de sneeuw.
Collectie archief
Albert Vogel, Haags
Gemeentearchief.*

Soms lachen de vossen met open gerekte snuiten, waaraan lange zilveren snorren en gloeien feller hunne chryzopraxe-oogen. En tuimelen zij om elkander, obsceen en toch statig, wulpsch en plechtstatig, en zoeken de vossen de vossinnen en bezitten haar met kronkelende lustbewegingen rondom den pijnboom, die is in de dooi als zwart koraal. En zij kreunen en krijschen in hunne vosse-taal en straks zal er eene, verkoren, eene vossin, sluipen binnen die hoeve ginds en den boerenzoon bezitten: sluipen zal zij dan, een zilveren vlijm gelijk, maar onzichtbaar, slechts even stralende, tusschen zijn nagel en vingervleesch en zij zal hem bezeten doen zijn, den menschen-zoon, zij de dieredochter, en hem bezitten en van binnen lekken zijne ingewanden en rijten zoo lang het haar lust.

Door gaat de dans. Tot de dooi schijnt te stollen in nieuwen vorst: het vriest langzaam-aan de velden langs; de diamanten aan het riet vloeien niet maar worden tot ronde kristallen; de vloeren van ijs, die der slooten oppervlakte bevroeren, heelen hare gebrokene spiegelbarsten en versche sneeuwvlokken, enkele, dwarrelen om. En plotseling is er eene fellere aandoening in den dans en alle vossekoppen kijken op in de nacht, in de lucht. Daar daalt uit den bleeken sterrenhemel de koningin der vossen, dat is Zij, met de Negen Staarten. Zij danst. Grooter is nauwelijks haar geestevorm dan die der andere geesten, maar zij schijnt ijler, gloender, van de doorzichtigste vachtdikte en pelsbroeiïng en hare oogen schitteren als groene smaragden lange schichten uit, die zijn als weêrlichten. En zilveren halo omcirkelt haar onzalige vossinnelijf en negen zwiepende staarten, met negen ijdele pluimen, die zich obsceen richten of weder ter aarde buigen, steken op aan haar gezwollen achterlijf en doen kreunen van lust de vossen, alle de om hare daling nu rond sluipende, glui-pende vossen.

Zij is neêr gedaald en danst, zich wringende in hun midden, verleidende in dulle verlokking. Zij is de geest eener betooverde prinses, die was eene duivelin der helsche stranden en zij daalde op aarde om den keizer Tenjo te verleiden en zij nam toen den vorm aan eener boeleerster van groote, lokkende schoonheid maar onder hare kimono's van zilveren en witte satijnen slipte wel eens de punt harer staartepluimen te voorschijn. Tot zij door een wijze, die wist hoe te ontdekken wat verscholen was voor het gewone oog, geleid werd voor den spiegel van gepolijst metaal, die geeft de weêrschijnen der Waarheid, als Boeddha's heiligen naam wordt aangeroepen door wie gelooft in de Bodhisattwa's, die tot 's menschen heil over de aarde zweven blijven, zonder Nirwâna te wenschen: Amida, Kwannon of Jizo. En toen zag de keizer en zagen allen haar, in den spiegel, weërkaatst als eene vossinne met negen wulpsche staarten, die stonden stijf uit aan haar dierelijf.

Zij is de zelfde, die nu neder daalde tusschen de statig en geil dansende vossen in dier geesten nacht, ijl van mist eerst maar nu verstijven de wateren, halmen en pijnboomtakken onder versche sneeuwvlokken in vorst. De nacht blauwt in de ijzige koude: ginds liggen, scherp geteekend, de drie hoeven, waarvan de eene in dauw en dageraad van boozen dag bezocht zal worden door wie den boerenzoon zal bezitten en bezeten doen zijn en tusschen de dansende vossen danst en wringt zich hunne koningin en steekt op hare negen staarten of sleept ze over de, van beviezenden ijzel krakende, slooten en velden. Tot een schelle lach hoont met helsche uitgelatenheid en heel de horde, de witte Sabbath der vossen, den nu hellingen hemel instijgt, witte wolken slechts schijnende, dikke wolken van sneeuw, die grijzen en grauwen als zware vachten van pelswerk, laag hangende in de koude lucht, waaruit in het late licht van den dralenden, glansloozen, nieuwen dag, de dichte, witte vlokken dalen zullen tot niets meer zichtbaar zal zijn dan de dalende, dalende sneeuw. ❧

(L. Couperus, *Het snoer der ontferming*, *Volledige Werken Louis Couperus* deel 47, ed. H.T.M. van Vliet. Amsterdam/Antwerpen, 1995, p.71-74.)

De triomf van de ciseleur

Van *Het snoer der ontferming*, gepubliceerd in november 1924, is de receptie nooit goed in kaart gebracht. Vandaar een tweede reprise van de contemporaine kritiek. Het opmerkelijkste hieraan is dat de Japanse verhalen en legenden nauwelijks de kritiek ten beurt viel die de reisverslagen in *Nippon* van sommige recensenten wel kregen: gebrekkige kennis van de Japanse cultuur.

Door Rémon van Gemenen

In *Het snoer der ontferming* komen 'ondeugdelijke' zaken voor: verzengende hartstochten die leiden tot bandeloos gedrag. En niet te vergeten prostitutie. In het Nederland van de jaren twintig waren dat nog altijd tamelijk schokkende onderwerpen. Toch waren de reacties in de pers op de bundel opmerkelijk positief. Misschien had men van Couperus in het verleden al 'erger' meegemaakt. Of durfde men ruim na de dood van Couperus geen kwaad woord (meer) over hem te zeggen?

De enige met een overwegend negatief oordeel was een goede kennis van Couperus, Henri Borel. Hij vond, schreef hij in *Het Vaderland*, Couperus een enigszins gebroken man toen hij hem opzocht na zijn terugkeer uit Japan. De reis was te zwaar geweest, door een land dat Couperus volkomen vreemd bleef, en dat verklaarde de teleurstellende reisbrieven in *Nippon* en de slordige verhalen in *Het snoer der ontferming*. Borel was een groot kenner van de Japanse (en Chinese) cultuur en stuitte op tal van fouten. Zo schreef Couperus allerlei onjuistheden over Amida, met name dat die een Bodhisattva was, en geen Boeddha. En veel van de mooiste Japanse kunstwerken had hij niet eens gezien. Hoewel beide boeken Borel daarom ronduit pijn gedaan hadden, waardeerde hij, als ware liefhebber van Couperus' werk, 'de echte, rhythmische, melodieuze Couperus-taal', en de wijze waarop Couperus zich in korte tijd zo goed had verdiept in de oosterse wereld. Weliswaar romantiseerde hij de oude legende hier en daar, bijvoorbeeld in 'De aestheet', 'maar tóch, dit werk is, juist omdat deze aesthetische Romein het schreef, bijna een wonder te noemen'.¹

Wat minder negatieve klanken liet het *Algemeen Handelsblad* horen. Het lag in de lijn met Couperus' temperament dat hij gevoelig was voor de oude Japanse cultuur. En wie deze kende, zou de wijze waarop Couperus haar uitbeeldde, zeker begrijpen. Toch was Couperus hier niet op zijn best. 'Hier en daar klinkt het proza enigszins mat. Het behoeft echter niet gezegd dat er nog heel wat fragmenten in deze schetsen zijn te vinden, die het geheele werk tot een bezit van waarde maken'.² De weemoedig gestemde criticus van *De witte mier* durfde niet meer dan milde kritiek te leveren op de overleden schrijver. De 'fijn-elegante manier' van vertellen, waarbij Couperus met een enkele suggestie allerlei aanduidingen en nuances wist aan te brengen, stond tegenover zijn fantasie, die soms uitschoot 'in een geweldige evocatie van visioenen'.³

Tekenaar met woorden

De overige critici waren zeer dan wel laaiend enthousiast, al hadden sommigen nog wel een minpuntje te melden in hun lofzang. Louis Feber had in *De Maasbode* geen goed woord over voor de 'zelfbehaaglijke literaire ijdeluiterijtjes, feller in zijn innerlijke mensch-zijn dan al zijn

posen van luiheid en loomheid der ziel', waarmee Couperus Utamaro en De Goncourt aanviel in *Nippon*, maar van het 'briljante verbeeldingsspel' in *Het snoer der ontferming* was Feber gecharmeerd. Couperus had in zijn 'aesthetisch welbehagen' een fantasiewereld geschapen die 'edeler en voornamer' was dan de vuile journalistieke stukken die hij had geschreven in Japan. Misschien bracht hij niet het werkelijke oude Japan tot leven, maar dat maakte ook niet uit, want hij had in een zuivere, innerlijke stijl de oude legenden hertverteld. Helaas bleek hij opnieuw, evenals in zijn eerdere werk, 'geèn groote geest.' Waarom wordt niet echt duidelijk. Wel was Couperus, opnieuw, een virtuoos die ontroerde

door waarachtige menselijkheid, door het aanvoelen van die tragiek, waarin alle kinderen der mensen elkaar lijdend ontmoeten en verstaan. En zonder welke er geen waarachtig leven is op deze verscheurde aarde, voor den mensch niet en ook niet voor de..... literatuur. „Het Snoer der Ontferming” is een knap stuk werk, bij tijden een ontroerend poëem – maar stellig geen lectuur voor onrijpen.⁴

Het nieuwe 'geïllustreerd internationaal maandblad voor bibliographie', *Boekzaal der geheele wereld*, had niets dan lof. "t Zijn kleurige, fijn uitgesponnen prozagedichten van Oosterschen gloed en kleurenpracht; teere beschrijvingen van rotsblokken en waaiers, van vuurvliegies en krekels, van verwaaide lelies en dorre pijnnaalden, van zijdewormen en vossen, van dichters en jonge pelgrims, van hartstocht en ouderliefde, van wijsheid en weemoed.' Dat laatste, weemoed, kenmerkte al het werk van Couperus, aldus de recensent. 'De schrijver toont zich in dit knappe en gevoelige boek een sterk woordkunstenaar en een veelzijdig uitbeelder. Hartstochtelijk verliefd op het pittoreske woord, de gracelijke tint, het kleurige adjectief heeft hij hier miniatuurwerk geleverd, even vorm-volmaakt als Japansch lakwerk.' Met als een curieus soort anticlimax: 'Aan jonge menschen echter absoluut te ontraden.' Voor hen zou alle zinnelijkheid wat te veel van het slechte zijn.⁵

Gerard van Hulzen sprak in *Morks Magazijn* van 'een blank boek met schier tederen inhoud'. Als vele anderen had Van Hulzen zich wel eens geërgerd aan Couperus' stijl, maar nu zag hij 'dat heel die verliefdheid van den schrijver op het woord-rhythme zijn eigensten en diepsten inhoud omvat en aan het eind van zijn leven geadeld werd door den weemoed, die op ontferming hoopt.' Het was, anders gezegd, Couperus op zijn best, op zijn rijpste, zijn diepste. Als nooit voorheen wist hij zijn twee grote kwaliteiten, 'charme en dramatizeering', te verenigen. Dit kwam ook doordat hij in Japan geweest was en beter doorleefde wat hij schreef – in tegenstelling tot *Antiek toerisme*, waaraan Van Hulzen indertijd gemerkt had dat Couperus niet in Egypte was geweest; alles zat ernaast. Maar deze verhalen waren niet 'bedacht' – ze waren vol weemoed.⁶

In een wel zeer uitgebreide bespreking in *De Nieuwe Courant*, waarin ook twee delen *Proza* aandacht krijgen, noemde Frits Lapidoth de Japanse verhalen 'een vreemd geurende garve' vanwege hun onbekendheid, ook van hun bronnen, die Couperus er niet bij vermeldt. In elk geval zou een kenner van de Japanse cultuur, waarover al zoveel boeken waren geschreven, er wel niets nieuws in ontdekken, maar het ging hier om 'de manier van voorstellen en van vertellen'. En die vond Lapidoth mooi. Couperus wist zijn figuren tot leven te wekken en zo Utamaro in taal te evenaren:

Zie, hoe onze meester-schrijver gaat wedijveren met dezen meester-schilder. Zie, hoe hij hem nateekent in woorden, hoe hij zijn pracht van taal als ten toon spreidt naast Utamaro's prachtige rollen, hoe zijn fantasie hoog opstijgt en cirkelen gaat om de

wereld van schoonheid-in-wellust, door Utamaro vereeuwigd en luister naar den klank zijner woorden, die is als de heel fijne kleur der prenten.

Knap ook was dat Couperus, gezien de scherpe inzichten en observaties, de kunst, en dus eigenlijk de cultuur van het Oosten waarlijk begreep, en hierdoor de lezer naar het oude Japan voerde. Dit 'wondermooie boek' was 'vol poëzie', dat het werk van Edmond de Goncourt over Utamaro dankzij stilistisch meesterschap overtrof.⁷

'Ontstellende bewondering'

Sommige recensenten konden werkelijk niet het geringste puntje van kritiek bedenken. Herman Robbers begon in *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* met de herhaling dat men Couperus bij leven onvoldoende had 'gewaardeerd, vereerd en bewonderd' – althans, mis-schien wel zijn 'virtuose schrijfkunst', maar zeker niet 'zijn ontzagwekkende veelzijdigheid, zijn vermogen door te dringen in de meest verscheiden geesteswerelden'. Zijn laatste werk versterkte die opvatting alleen maar, want 'welk een wonder van intellectuele zowel als gevoels-kracht, van begrip en inleving!' Wat Robbers vooral aantrok in deze volgens hem literaire imitaties van Japanse prenten, was 'de trouw en de nauwgezetheid, de echt artistieke overgave en literaire hartstocht, waarmede zij gedaan werden'. Niet een hang naar succes of zuiver literaire motieven – wat dat zijn, lichtte Robbers niet toe – hadden Couperus ertoe aangespoord, maar slechts 'de zucht naar zelfbevrediging eener bewonderende, in een schoone en vreemde wereld als verzonken ziel', die evenwel een mooi evenwicht hield met zelfbeheersing. In het wijze streven van de god Jizo, het doen én het genieten, herkende Robbers het streven van Couperus.⁸

De criticus van het *Amersfoortsch Dagblad/De Eemlander* sprak van 'juweeltjes van Oostersche verbeelding, zoo uitstekend geëigend voor den rijk beeldenden geest, die met zijn schitterende phantasie het Japansche leven in zijn volle kleurrijkheid weet te beschrijven.'⁹ Jan de Bois, kunsthandelaar, roemde in het *Haarlem's Dagblad* de 'prachtige schetsen' van een 'wonderlijk knap hanteerder der geschreven taal, van schitterend aestheet', een 'ciseleur' die als een goudsmid de fraaiste vormen in de taal wist te creëren. 'Nu zoo veel slordigs iederen dag geschreven en gedrukt wordt zal de lectuur van Couperus altijd zijn als een reinigend bad na een wandeling langs stoffige wegen.'¹⁰

Ook de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* toonde zich geestdriftig. 'In de keuze uit deze Oostersche schatten, als in de wijze van weergeving, den verteltrant, de taal, leeft de geest van Couperus, die zoo gretig en zoo gemakkelijk zich in het vreemde als nedervlijende, zich thuisgevoelende geest.' De verhalen vormden 'een snoer van fijn gevoel in Japansche verbeelding. Welke rijke natuur-beschrijving en wat een weelde aan symbolen! De humor en de liefelijkheid, 't bevallige en de zinrijkheid, men vindt ze als dooreengeweven in deze lichte, korte schetsen.' Met lange citaten, die ruim de helft van de bespreking innemen, wilde de journalist laten zien hoe bekoorlijk, kostelijk, poëtisch, diepzinnig en tragisch de legenden waren.¹¹

De *Haagsche Courant* had 'ontstellende bewondering' voor 'den tocht door droome-land' die het boek bood. Je leerde een onbekend volk kennen en raakte aangedaan door wat Couperus schreef, bijvoorbeeld in het verhaal over de zijdewormen, dat een 'brooze teerheid' bezat. 'Slechts Couperus vermocht ons binnen te leiden in de mystiek der Oostersche volken op de elegante gracieuze manier hem eigen en om te doen meeleven de poëzie er van. In stille vereering leggen we dit werk terzijde...'¹²

De uitsmijter: volgens de journalist van de *Deli Courant* behoorde de bundel tot het beste wat Couperus geschreven had. 'Hier is alles aristocratisch en verfijnd', zelfs in alle

wreedheden die erin voorkwamen. Zelfs een prostituee kon hij neerzetten zonder grof of schokkend te zijn – en juist wel tragisch.

In al zijn voelen en denken is en blijft Couperus een mediteerende naar Oostersche weelde hunkerende individualist met weinig of geen sociale interesse, maar daarentegen een onmiskenbaren afkeer van alle machinale, wettelijk-omlijnde en meestal ruw-onaesthetische modern-Europeesche, cultuuropvattingen. Voor hem is de *uiterlijke* schoonheid van het leven, het zacht zwevende gemakkelijke rusten in beschouwende overpeinzing de eenige weg tot hoogermensch wording.

Couperus wisselde koele hardheden af met harmonische zachtheden en creëerde zo sprookjesachtige werelden waarin alleen het 'droomerige ééuwige' telde.¹³

Afweging

Net als bij *Oostwaarts* en *Nippon* valt er op verschillende manieren naar de receptie te kijken. Je kunt meegaan in de visie van Borel, die als kenner van de Japanse cultuur zijn begrijpelijke bezwaren had. Daarmee keer je je tegelijkertijd tegen alle andere journalisten, die er evident geen verstand van hadden, zoals nogal eens eerder gebeurd was in de kritieken van Couperus' werk. Wie zich verdiept in de receptie van heel Couperus' oeuvre, kan toch moeilijk een positief oordeel vellen over de kwaliteit van de literaire kritiek.

Of je gaat mee in de bewondering van de critici die de bekende riedel laten horen: de ritmische taal, de mooie klanken, de elegante verfijning, de scherpe psychologie, de snijdende tragiek, de kalme weemoed. Ook dit oordeel is begrijpelijk wanneer je afgaat op de talloze malen dat deze complimenten, al vanaf de eerste poëzie van Couperus, zijn gegeven. Maar het versterkt de gedachte dat Couperus een schrijver was die zich onvoldoende verdiepte in een vreemde cultuur om deskundigen te boeien. Als schrijver daarentegen won hij, postuum wellicht meer dan ooit, vele harten. Uiteindelijk triomfeerde de ciseleur. 🍷

Noten

1. Henri Borel, 'Louis Couperus in Japan. I. Louis Couperus. Het Snoer der Ontferming.' In: *Het Vaderland*, 24 mei 1925.
2. Anoniem, '„Het Snoer der Ontferming” door Louis Couperus'. In: *Algemeen Handelsblad*, 6 december 1924.
3. K., 'Louis Couperus: Het Snoer der Ontferming en Japansche Legenden.' In: *De witte mier*, jaargang 2 (1925), p.140-141.
4. L.J.M. Feber, 'Uit Couperus' nalatenschap. [...] Het Snoer der Ontferming, door Louis Couperus'. In: *De Maasbode*, 23 mei 1925.
5. J.H., 'Louis Couperus. HET SNOER DER ONTFERMING EN JAPANSCH E LEGENDEN.' In: *Boekzaal der geheele wereld*, jaargang 1 (1925), p.235.
6. G. van Hulzen, 'Het snoer der ontferming, nagelaten werk, door Louis Couperus.' In: *Morks Magazijn*, jaargang 26 (1924), p.665-666.
7. Frits Lapidoth, 'Kunstkritiek. Louis Couperus [...] Het Snoer der Ontferming en Japansche Legenden'. In: *De Nieuwe Courant*, 14 december 1923.
8. H.R., 'Louis Couperus, Het Snoer der Ontferming, en Japansche Legenden'. In: *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, jaargang 35, deel I (1925), p.428-429.
9. Anoniem, 'Het snoer der ontferming, door Louis Couperus.' In: *Amersfoortsch Dagblad/De Eemlander*, 14 maart 1925.
10. J.H. de Bois, 'Louis Couperus. Het snoer der Ontferming en Japansche Legenden.' In: *Haarlem's Dagblad*, 7 maart 1925.
11. Spectator, 'Louis Couperus [...] Het Snoer der Ontferming.' In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 28 februari 1925.
12. Anoniem, '„Het Snoer der Ontferming”, door Louis Couperus.' In: *Haagsche Courant*, 27 mei 1925.
13. N., 'HET SNOER DER ONTFERMING EN JAPANSCH E LEGENDEN. Door Louis Couperus.' In: *Deli Courant*, 30 mei 1925.

Een voorbeeldig gebaar

Toen op 30 augustus 2016 een overlijdensadvertentie in het *NRC Handelsblad* verscheen van iemand die Baud heette en dan ook nog met de voornamen Jean Chrétien, moest ik meteen denken aan de familie Baud waartoe de vrouw van Couperus, Elisabeth, hoorde.

Door Marianne Hezemans

Een blik in de index van de Couperusbiografie van Bastet volstond: op pagina 279 schrijft hij over de neef van de grootvader van Elisabeth, Jean Chrétien Baud 'die van 1833 tot 1836 het hoge ambt ad interim bekleed heeft'. Dus deze Baud was gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. De grootvader van Elisabeth droeg de voornamen Guillaume Louis. 'Zij hadden echter geen goede relatie', schrijft Bastet een paar regels verder. En ja, de overleden jonkheer was een nakomeling van deze J.C. Baud, die in 1858 in de adelstand was verheven en zich baron mocht noemen. De overledene behoorde dus tot de adellijke tak, in tegenstelling tot Elisabeth. Om de precieze familieband met Couperus te benoemen: hij was de zoon van een achterkleinzoon van een neef van de grootvader van Elisabeth.

Korte tijd na het overlijden van jhr. mr. Jean Chrétien Baud (1941-2016) ontving het Louis Couperus Genootschap het bericht dat hij het genootschap met een legaat had bedacht.

Tot nu toe is onbekend of hij een groot bewonderaar van het werk van Couperus was, wel schijnt hij zeer geïnteresseerd geweest te zijn in de geschiedenis van zijn familie. Hij werd in 1941 geboren in Batavia. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij met zijn moeder en zes jaar oudere zusje geïnterneerd in het kamp Tjideng in Batavia.

Gezinshereniging
familie Baud,
Thailand, 1946.
V.l.n.r.: moeder
jkr. J.C. Quarles
van Ufford, zusje
jkr. W.E.G. Baud,
jhr. J.C. Baud en
vader jhr. W.A. Baud.
Collectie Museon.





J.C. Baud (1789-1859, geschilderd door Raden Sarief Bastaman Saleh, 1835 (Collectie Rijksmuseum; commons.wikimedia.org).

Na gezinshereniging in 1946 in Thailand, reisde de familie in 1947 terug naar Nederland en vestigde zich in Den Haag. Onze erflater heeft rechten gestudeerd in Utrecht en was als jurist werkzaam bij de Nationale Investeringsbank te Den Haag.

Het Louis Couperus Genootschap is buitengewoon verheugd over deze schenking en is dan ook heel dankbaar. Bastets opmerking 'Zij hadden geen goede relatie' zou nu een noot verdienen waarin gewezen wordt op de genereuze actie van deze latere naamgenoot van Jean Chrétien Baud ten gunste van het erfgoed van de echtgenoot van het verre familielid Elisabeth Baud. 🍷

De passatist

*'Nu, in de immense nacht, terwijl door de stilte,
van achter het koepelend Graf
de geheimvolle wind met als van verre roofdieren
nauw hoorbare huiling aanwoei, ruischende,
en zwol en zich weêr legde, tot niets dan suizing
's Konings ooren vulde,
bedacht het zich Alexandros.
Waartoe de grootheid der Aarde?' 🐉*

Iskander, p.463.



Begraafplaats Oud Eik en Duinen omstreeks 1870. Foto: Delboy Frères, Haagse Beeldbank (www.haagsebeeldbank.nl).



Theatergroep Zout brengt een eerbetoon aan Louis Couperus. Foto: Looi van Kessel, 2018.



Links: de opening van de tentoonstelling Een sneller schrik van schoonheid. Louis Couperus en de beeldhouwkunst op 19 mei. Rechts: de vitrinekast in de achterkamer van het museum met in het midden het beeldje van Hermes uit het bezit van Couperus zelf. Daarnaast rechts: kop 'van een onbekende man', ook uit Couperus' eigen bezit (lees: kop van Plato). Collectie Literatuurmuseum.

20 MEI-14 OKTOBER 2018

Een sneller schrik van schoonheid... Louis Couperus en de beeldhouwkunst

De zomertentoonstelling in het Louis Couperus Museum werd op 19 mei geopend door ons voormalig bestuurslid John Sillevis. Hij deed dit met een fraaie speech, onder andere over het kunstonderwijs in de negentiende eeuw, dat geïnspireerd was door de klassieke beeldhouwkunst waar Couperus ook zo van hield. De achterkamer van het museum liet een aantal replica's en foto's van dit soort beelden zien, alsmede de collectie kopieën van klassieke sculpturen uit de collectie van Couperus zelf. De voorkamer was gewijd aan de moderne beeldhouwkunst. Dit onderwerp was verdeeld over beelden naar het werk van Louis Couperus en portretkoppen en bustes van de schrijver en zijn vrouw.

Sinds de opening van deze expositie heeft een nieuwe medewerker van het Louis Couperus Museum nog een interessante ontdekking gedaan. Het beeldje van een 'onbekende man' uit het bezit

van Couperus zelf, dat zich bevindt de collectie van het Literatuurmuseum, is door de neerlandicus Albert Kroezeman geïdentificeerd als een kop van Plato. Dit werd bevestigd door archeoloog Ruurd Halbertsma toen deze op 1 juli een lezing hield in het museum onder de titel 'Laat maat houden de waardige muzen... Ik wil geen maat!', een citaat uit het boek *Dionyzos* (1904), p.32. 🐼

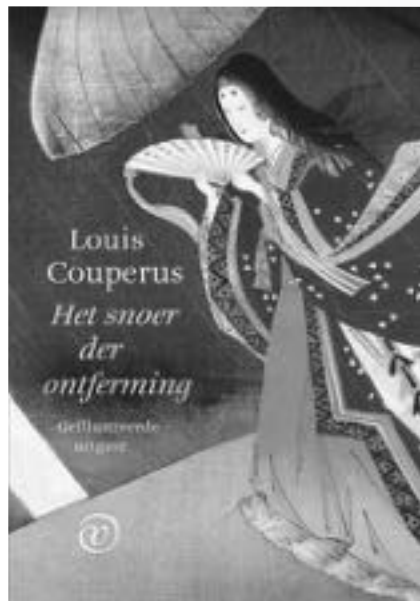
20 OKTOBER 2018 – 14 MEI 2019

In de ban van Japan

De wintertentoonstelling in dit Japanjaar 2018 (denk aan de exposities in het Van Gogh Museum en in de Mesdagcollectie in het begin van het jaar) is gewijd aan *Het snoer der ontferming*. Zulks naar aanleiding van de rijk geïllustreerde heruitgave van het boek van die titel van de hand van Louis Couperus, bezorgd door gerenommeerd Couperuskenner dr. H.T.M. van Vliet, dat uitkomt bij uitgeverij Van Oorschot.

In oktober 1921 vertrok Louis Couperus met zijn vrouw voor een jaar naar het Verre Oosten. Hij

zou als 'speciaal correspondent' van het weekblad *De Haagsche Post* een rondreis maken door Nederlands-Indië en Japan. Zijn verslag in de vorm van brieven verscheen vanaf 22 oktober 1921 wekelijks in het blad. De reisbrieven werden na Couperus' dood in twee bundels uitgegeven: *Oostwaarts* (1923) en *Nippon* (1925). Na een verblijf van bijna vier maanden in Nederlands-Indië arriveerde het echtpaar Couperus in maart 1922 in Japan. Volgens de schrijver was het doel van zijn reis 'niet om economische toestanden te bestuderen, niet om de Japanse diepzee te peilen maar enkel om eenige luchtige toeristebrieven te schrijven'. Couperus ging echter veel verder. In de reisbrieven gaf hij een boeiend beeld van het vroeg twintigste-eeuwse Japan, van de mensen en hun gewoonten, en van de geschiedenis van het land, zoals die nog te zien was in de steden, de musea en de vele tempels die tijdens de rondreis bezocht werden. Naast de reisbrieven verwerkte Couperus zijn ervaringen in Japan ook op literaire wijze. In de winter van 1922-1923 schreef hij een reeks poëtische impressies, korte schetsen en enkele langere verhalen die in 1923 onder de titel *Het snoer der ontferming* in het tijdschrift *Groot-Nederland* werden



Voorkant van Louis Couperus, *Het snoer der ontferming*, bezorgd door H.T.M. van Vliet.

gepubliceerd. In dezelfde tijd publiceerde Couperus in *Het Vaderland* een serie Japanse legenden. Voor deze literaire verwerking van de Japanse reis liet Couperus zich inspireren door Japanse mythen en legenden, die hij ter voorbereiding van de reis en onderweg in Japan had gelezen, en door Japanse prenten van beroemde schilders als Utamaro, Hiroshige, Motonobu en Hokusai. Daarnaast verwerkte hij gegevens en beschrijvingen uit een Japanse reisgids, kunstboeken, historische werken en boeken van beroemde bezoekers van Japan, zoals Basil Chamberlain en Lafcadio Hearn. In de tentoonstelling worden voor het eerst alle door Couperus gebruikte bronnen bij het schrijven van *Het snoer der ontferming* getoond en uitvoerig toegelicht. Nooit eerder werd op deze wijze inzicht gegeven in de werkwijze van de schrijver. Het nieuwe boek van H.T.M. van Vliet is op de opening van de expositie gepresenteerd. Het is te koop in het museum voor € 44,99. Het bevat maar liefst 118 prachtige illustraties.

De prenten

De expositie laat een aantal van de prenten zien naast de relevante teksten van Couperus. Waar het origineel niet kon worden verkregen, worden facsimiles getoond. De tentoonstelling is gecentreerd rond vier thema's: de natuur, de Yoshiwara oftewel het Red Light District van het oude Tokyo, het Noodlot en Japanse mythen en legenden. De serre bevat voorwerpen voor de Japanse theeceremonie, een kernmotief van Couperus' verhaal 'De aestheet'. Tijdens de expositie wordt op elke eerste zondag van de maand een activiteit georganiseerd die verband houdt met het onderwerp van de betreffende expositie. U kunt zich opgeven voor deze activiteiten als u geabonneerd bent op het maandelijkse e-bulletin van het Louis Couperus Museum. U kunt zich hiervoor opgeven via de voorpagina van onze website, onderaan rechts. Zie: www.louiscouperusmuseum.nl.

De foto's

Naast de genoemde prenten wordt er op deze tentoonstelling een aantal van de foto's getoond die Couperus zelf verzamelde op zijn reis door Japan. Deze foto's zijn deels gepubliceerd in de eerste druk van het boek *Nippon* (1923).



Daktuin van Palazzo Niccolini, Florence (ca 1900).
Collectie archief Albert Vogel, Haags Gemeentearchief.

Het Louis Couperus Museum heeft de originele foto's geëxposeerd op de tentoonstelling *Nippon* (2000). Aangezien dit inmiddels alweer bijna twintig jaar geleden is, is het misschien een goed idee om eens te recapitulieren waar deze unieke collectie vandaan kwam.

De collectie van in totaal drieënzestig foto's en één briefkaart werd aangetroffen in de nalatenschap van de voordrachtskunstenaar Albert Vogel jr. (1924-1982). Het pakket bevond zich in een envelop die geadresseerd was aan Mrs. Habbema-Wijnaendts van Resandt, presso La Toraccia, 04020 Lubriano (Viterbo), Italy. Op de achterkant staat geschreven: 'oom Louis en tante Betty'. Sophia Jeanne Betty Habbema-Wijnaendts van Resandt (1899-1983) was een nichtje van Couperus en woonde in 1923 met haar ouders, broers en zusje naast hem in De Steeg. Albert Vogel heeft haar in Italië opgezocht in de winter van 1972-1973 in verband met de werkzaamheden voor zijn biografie *De man met de orchidee. Het levensverhaal van Louis Couperus*, die in dat laatste jaar uitkwam. Zij heeft hem toen de genoemde envelop overhandigd. De envelop en de foto's bevinden zich nu in de collectie van het Haags Gemeentearchief. De envelop bevat tevens een tweetal bekende foto's van Couperus. Daartoe behoort de opname van de schrijver, met dandyesk snorretje, achter zijn bureau in Nice, en die van de daktuin van het Palazzo Niccolini in Florence; deze zijn op eerdere exposities in het Louis Couperus Museum te zien

geweest.¹ Tenslotte waren er de achteventig originele foto's van Couperus' reis door Japan, plus enkele dubbelen. Een gedeelte van deze opnames is op de achterkant in het Engels en/of in het Nederlands beschreven, een gedeelte ook niet. Zij sluiten aan bij de opnames van Couperus' reis die bewaard worden in de collectie van het Letterkundig Museum. De foto's die metterdaad gepubliceerd zijn in de eerste druk van het boek *Nippon* bevatten een stempel van de uitgever, Leopold. Bij de artikelen in de *Haagsche Post* werden geen foto's gepubliceerd. Het is niet bekend wie de foto's gemaakt heeft, maar vermoedelijk was het niet Couperus zelf. De opname van het Kinkakuji of Gouden Paviljoen in de sneeuw moet in de winter gemaakt zijn en Couperus arriveerde zoals gezegd in maart. In *Nippon* noemt hij zijn gids Kamamoto een 'hartstochtelijk en tevens artistiek fotograaf' (p. 110). Het is waarschijnlijk dat deze hem de opnames heeft verschaft. Foto's van beroemde plaatsen in Japan waren omstreeks 1900 reeds te koop.

Een aantal foto's uit deze collectie (en uit die van het Literatuurmuseum) is, zonder toestemming te hebben gevraagd, zonder enige bronvermelding en zeker zonder ervoor te hebben betaald, gepubliceerd in de heruitgave van *Nippon* door Uitgeverij Astoria (2013). Dit tekort wordt hopelijk goed gemaakt in de op handen zijnde Japanse vertaling van *Nippon* door Yumiko Kunimori. ♣

1 De eerste is gepubliceerd in Albert Vogels Couperusbiografie en in Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus en Nice 1900-1910* (Couperus Cahier IV). Boskoop 1996; de tweede in Caroline de Westenholz, 'A man of the north', deel I, in *Nieuwsbulletin Louis Couperus Genootschap*, no. 10 (december 1997), p.35-39.

Medewerkers Louis Couperus Museum

Kent u iemand die ervoor zou kunnen voelen ons team te komen versterken? Heeft u zin en tijd om minstens twee middagen per maand aan het Louis Couperus Museum te besteden? Het is de moeite waard! Meldt u aan bij Josephine van de Mortel op 070-3640653 of via: info@louiscouperus-museum.nl. ♣

Van en over Couperus en anderen



Het snoer der ontferming

Van maart tot september 1922 maakte Louis Couperus

een rondreis door Japan. Over zijn belevenissen publiceerde hij reisbrieven in de *Haagsche Post*. De literaire verwerking van de reis volgde in de winter van 1922/23, toen hij onder de titel *Het snoer der ontferming* een reeks schetsen en verhalen schreef. Ze vormen een eenheid door drie samenhangende motieven: schoonheid, noodlot (Karma) en ontferming. Bovendien hebben ze alle de boeddhistische levensvisie van aanvaarding en berusting als achtergrond.

De inspiratie voor *Het snoer* vond Couperus in Japanse mythen, legenden en prenten van beroemde schilders als Utamaro, Hiroshige, Harunobu en Hokusai. Daarnaast gebruikte hij een reisgids, kunstboeken, historische werken en boeken van Japankenners als Basil Chamberlain en Lafcadio Hearn. In deze geïllustreerde uitgave zijn voor het eerst Couperus' teksten opgenomen samen met de door hem gebruikte bronnen. Zij geven een uniek en fascinerend beeld van Couperus' werkwijze en laten zien hoe de schrijver met behulp van zeer heterogeen materiaal een schitterend literair werk wist te scheppen (vanoorschot.nl).

H.T.M. van Vliet, die eerder onder meer de *Volledige Werken* van Louis Couperus en *De correspondentie* van Louis Couperus editeerde, verzorgde deze nieuwe editie. Zie elders in dit nummer voor zijn artikel over deze editie. Zie ook: H.T.M. van Vliet, *De Parelduiker 4* (jaargang 23, 2018), 'In de ban van Japan. Louis Couperus in het Verre Oosten.' ♣

Footsteps of Fate

De Koninklijke Bibliotheek kwam onlangs in het bezit van een nog niet bekende Australische vertaling van *Noodlot*, *Footsteps of Fate*. Dit exemplaar werd ooit op een Australische zondagschool uitgereikt als prijs aan een jong meisje. Arno Kuipers schreef er een interessante blog over:

<https://www.kb.nl/blogs/nederlandse-literatuur-en-taal/louis-couperus-in-australie>. ♣

SeeAllThis en Boekenpost

In het kunstmagazine *SeeAllThis* 9 (lente 2018) staat namens de redactie van het blad het artikel 'De Japanse droom', over de fascinatie van Van Gogh voor Japan en de reis van Couperus naar Japan. In *Boekenpost* 156 (jaargang 26, juli/augustus 2018) staat een artikel van Hester Meuleman over de reizen van Louis Couperus, 'Couperus op reis: een schoonheidszoeker zonder grenzen.' ♣

Korte Arabesken

VOORSTELLING VAN HET FEEST DER POËZIE VAN EN OVER COUPERUS

Met de Amsterdamse première van het verfilmd 'De Binocle'!

Zaterdag 16 maart 2019, 20:30 uur in het Pianola Museum te Amsterdam. Reeds tweemaal uitverkocht en nu terug bij het Pianola Museum: met werk van en muziek uit het werk van de grootste Nederlandse romanschrijver! In 2018 reeds enkele malen gebracht in Den Haag en Amsterdam en nu terug bij het Pianola Museum. Met voordrachten door Marijke Brekelmans en Simon Mulder, een declamatorium op Couperus' 'De Binocle', én (nieuw toegevoegd aan het programma) een verfilming van dit verhaal, ingeleid door regisseur Aidan Vernee. In de pauze zijn Couperus' favoriete cocktails verkrijgbaar. Zie: feestderpoezie.nl. ♣

Xerxes

Op 27 oktober vond het Dertiende Zenobiacongres, *Xerxes' Droom: de Perzische Oorlogen en de Gouden Eeuw van Griekenland* plaats in de Aula van de Universiteit van Amsterdam. Op deze bijeenkomst werd o.a. aandacht besteed aan Couperus'

Xerxes door middel van voordrachten uit dit werk door Simon Mulder. Voor een sfeerimpressie, zie: www.stichtingzenobia.nl. 🐾

Genootschapsdag 2019

Ook in 2019 organiseert het Louis Couperus Genootschap weer een Genootschapsdag. Deze zal plaatsvinden op zaterdagmiddag 6 april. Wij hopen van harte u daar te zien. 🐾

Vacature

Het bestuur van het Louis Couperus Genootschap zoekt per direct:

Een webredacteur (m/v)

Als webredacteur ben je verantwoordelijk voor het onderhoud, de content en verdere ontwikkeling van onze website louiscouperus.nl. Ook lever je een bijdrage aan onze sociale mediakanalen.

Werkzaamheden

- Het schrijven van nieuwsberichten over en rond Louis Couperus en de activiteiten van het Louis Couperus Genootschap.
- Het regelmatig bijhouden van onze 'Database secundaire literatuur Louis Couperus', een online te raadplegen database met daarin duizenden bibliografische beschrijvingen van studies en artikelen over het leven en werk van Couperus.
- Het bijhouden van onze online activiteitenkalender.
- Het up-to-date houden van het CMS (Wordpress).

Profiel

We zoeken een redacteur die de tijd en energie heeft om naast bovenstaande werkzaamheden de website zowel in inhoudelijke zin als qua functionaliteit verder te ontwikkelen.

Vanzelfsprekend heb je, naast een vlotte pen, affiniteit met het werk van Louis Couperus. Ook is het handig als je enige ervaring hebt met Wordpress.

Het gaat om een vrijwilligersfunctie, die al naar gelang je ambities, minimaal twee à drie uur per week van je tijd vergt.

Heb je interesse in deze functie? Of wil je eerst wat meer informatie? Neem dan contact op met Annebeth Simonsz, de voorzitter van het Louis Couperus Genootschap, via voorzitter@louiscouperus.nl.



Marcellus Emants, ca 1890. muizenest.nl.

Leesgroep Marcellus Emants

Binnen onze Couperus-leesgroep (Leiden e.o.) komt regelmatig het werk van Marcellus Emants ter sprake. Meestal wordt dat zeer gewaardeerd. Er is geopperd naast de Couperus-leesgroep ook een Emants-leesgroep te starten. Daarom heb ik de volgende vraag:

Wie heeft er belangstelling voor een leesgroep rond het werk van Marcellus Emants, tijdgenoot van Louis Couperus? Ik denk aan vier à vijf bijeenkomsten per jaar om ons te verdiepen in zijn werk, zoals we dat ook doen in Couperus' werk.

Reacties graag naar: Simon Jan Sol, sjsol@hotmail.com 070 - 328 04 28 🐾

Avignon

Afgelopen zomer stond de bewerking van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* door Ivo van Hove en Toneelgroep Amsterdam op het Festival d'Avignon als *Les choses qui passent*. Diverse Franse media besteedden er aandacht aan. Christophe Raynaud de Lage op toutelaculture.com:

Est-ce le texte de Couperus, inconnu en France, ou son adaptation par Van Vove [sic] qui donne son rythme lancinant et son ton répétitif ? Malgré quelques redondances, on note de belles évocations de la vieillesse, de la hantise de la décrépitude.

Een mooie beschrijving, maar dat Nederlands toch ook niet makkelijk is, blijkt wel uit de verwijzing onderaan naar de oorspronkelijke titel: 'De Dingen Die Voorgijgann'.

Fabienne Darge schreef in *Le Monde*:

Ivo van Hove déploie toutes les nuances du noir. Le Belge offre une belle mise en scène du texte de Louis Couperus sur le poison des secrets de famille.

De meeste recensenten waren erg positief over de voorstelling, al wordt diverse keren benadrukt dat het hier om een in Frankrijk onbekende Nederlandse auteur gaat. Hier valt nog werk te verrichten dus. 🐞

't Citaat



Banksy

Wat is er tegen hertalingen? Er ontstaat een nieuw argument op internet: die vertalingen zijn een middel voor de politiek-correcte elite om onze cultuur te vernietigen. (...) Je kunt het

betreuren dat we zo afhankelijk zijn van die hertalingen, maar zolang zelfs die niet in stapels naast de kassa liggen, is dat loze treurnis. Maar dat is gerekend buiten een nieuwe generatie politici, die vinden dat de Nederlandse cultuur zo onbezoedeld moet blijven dat het beter is om nooit een boek open te slaan. Politici als Annabel Nanninga, fractievoorzitter van Forum voor Democratie in Amsterdam. Zij reageerde dit weekeinde aldus op een oproep van de neerlandica Michelle van Dijk om de hertaling van Van oude mensen... (pardon, Van oude mensen) uit te geven waaraan Van Dijk de afgelopen op eigen initiatief heeft gewerkt: Couperus 'hertalen.' Joe. Laat ook de Sixtijnse kapel even opfrissen door Banksy, anders. (Via @BasBvp) <https://t.co/CKriVXirCJ> – Annabel Nanninga (@ANanninga) 14 oktober 2018. Ik neem onmiddellijk aan dat Nanninga thuis een verzameling eerste drukken van Louis Couperus heeft staan, die ze regelmatig raadpleegt, maar niet dan nadat ze eerst zijden handschoentjes aan heeft gedaan, maar van het project van Van Dijk heeft ze kennelijk geen kennis genomen. (Marc van Oostendorp op Neerlandistiek.nl op 17 oktober 2018)

Van oude stenen

Van burgemeester Lucas Bolsius kun je veel zeggen, maar niet dat hij om een woord verlegen zit. Dat bleek ook afgelopen zaterdag in de Sint-Joriskerk waar hij

er lustig op los babbelde. Hij was zich wel bewust van de vluchtigheid, want 'als je hier te snel spreekt, verdwijnen de woorden tussen de gewelven'. (...) Het heden bestaat niet zonder verleden citeerde Bolsius vrij naar Louis Couperus 'van oude stenen en dingen die voorbij gaan'. Een schoonheid van Amersfoort die nog lang voortduurt volgens Schnabel: „Het is levendig en de binnenstad staat er mooi bij.” (AD, 8 oktober 2018)

Voor het te laat is

Een driedelige roze satijnen smoking, gedragen op het slotbal van het carnaval in Nice. Mourits: 'We weten dat Couperus hield van flaneren in de zon. In zijn boeken hebben de personages in het zuiden het steevast beter voor elkaar dan de figuren die in het sombere Den Haag blijven.'

In 1899 raakten Couperus en zijn vrouw, beiden opgegroeid in Indië, betoverd door Nice en de mediterrane decadentie. In de winter van 1902 was Couperus voor het eerst op het Carnaval Niçois, dat een maand duurt. La Grande Redoute, het slotbal, vond hij het mooist. Genodigden dienden de door het Comité des Fêtes voorgeschreven kleuren te dragen. In 1910 roze en zwart. 'Het Carnaval is uniek van dwaasheid en dolheid en pracht en vrolijkheid', schreef Couperus, 'maar... ieder jaar verliest het al iets van zijn kwaliteiten: de menscheit is zoo heel ernstig en de tijden zijn zoo moeilijk... Viert Carnaval, voor het te laat is.' (Haro Kraak over de mooiste voorwerpen uit het Literatuurmuseum, onder meer het carnavalskostuum van Louis Couperus, in de *Volkscrant* van 9 augustus 2018)



‘DE BINOCLE’ (2018) DOOR AIDAN VERNEE

Een overtuigende verfilming

‘**D**e Binocle’ is het meest iconische verhaal van Couperus: een door zijn half-Indisch bloed geestelijk ietwat onstabiele (dit was indertijd een courante opvatting) jonge journalist raakt, nadat hij tegen een slecht voorgevoel in – de verkoper had een akelig vogelgezicht – een forse toneelkijker gekocht heeft, wanneer hij met het gevaarte in de Dresdener opera Wagners ‘Walküre’ bijwoont op het schellinkje, gefascineerd door het kale hoofd van een man die hij onder hem in de stalles ontwaart. Nadat hij met de schrik is vrijgekomen van een nauwelijks weerstaanbare drang om het voorwerp op dit hoofd te gooien, laat hij er de binocle achter en vergeet hij nagenoeg het gehele voorval. Vijf jaar later komt hij weer terug in Dresden en bezoekt daar opnieuw de ‘Walküre’. Eigenlijk was de voorstelling die avond uitverkocht, maar een man met een naar vogelgezicht biedt hem zijn plaats op het schellinkje aan, daar hij verhinderd is. Vervolgens ontvangt hij onverwacht zijn eigen toneelkijker weer van een ouvreuse die deze al die tijd heeft verhuurd aan operagangers, raakt opnieuw in de ban van een man met kalend hoofd onder hem, en kan zich ditmaal niet inhouden: het ding vliegt met een hoge bocht door de zaal, en een onschuldig slachtoffer sterft – zoals de beroemde laatste zinsnede luidt – ‘terwijl de hersens spatten.’

Dit verhaal staat, wellicht doordat het in korte leestijd een aantal kenmerken van Couperus’ werk, zoals het noodlotmotief, zo goed samenvat, in menige leergang literatuurgeschiedenis als voorbeeld van het naturalisme, de literaire stroming waarin erfelijke bepaaldheid een grote rol speelde, en als zodanig komen de meeste middelbare scholieren op het HAVO en VWO ermee in aanraking. Regisseur Aidan Vernee, die met een verfilming van het verhaal afstudeerde aan de HKU, kreeg het verhaal aangeraden van

Dion Vincken
in ‘De Binocle’.



zijn vriendin die het op school had gelezen. Hij vond het dermate spannend en grappig dat hij het als afstudeeronderwerp heeft genomen. Daarmee is de korte film de jongste in een reeks bewerkingen voor film en televisie van Couperus' werk, zoals *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* en *De stille kracht*, en de eerste sinds *Eline Vere* (1991). De adaptatie van dit verhaal voor het scherm zal, omdat het veel meer dan de grote Haagse romans draait om de psychologie van één hoofdpersoon met nauwelijks dialogen, geen gemakkelijke klus geweest zijn. Des te interessanter om te zien hoe een jonge filmmaker van nu tegen Couperus aankijkt.

Vernees 'De Binocle' begint met het moment waarop de jonge, zenuwachtige journalist, gespeeld door Dion Vincken, de optiek betreedt waar hij zijn toneelkijker zal aanschaffen. Daar wordt meteen duidelijk dat de regisseur een aantal ingrijpende keuzen heeft gemaakt. De spaarzame dialogen uit het verhaal zijn herschreven tot moderne gesprekken met ongemakkelijke stiltes, die iets weghebben van *sketch shows* op televisie. De opticien, een strenge Julien Croiset, is neerbuigend en belerend tegenover de hoofdpersoon, zoals ook de vaderlijk vermanende zaalwacht (Edward Geurink) en een bezoekerster van de opera (Ingeborg Ansing) en zelfs de kaalhoofdige man (een angstaanjagend naar de jongeman starende Arnoud Cambier) dat zullen blijken te zijn. Het benadrukt de onzekerheid die de hoofdpersoon uitstraalt. De openingsscène bij de opticien neemt een kwart van de in totaal 11 minuten durende film in en is mede door zijn traagheid wel wat aan de lange kant.

Ondanks het beperkte budget is met de nodige technische middelen een volledig met in rokkostuum en avondjurk geklede figuranten gevulde Leidse Schouwburg gerealiseerd voor een van de mooiste shots van de film, waarin de protagonist 'in de blijde illuzie dien avond de "Walküre" te hooren' zijn plaats inneemt. De film lijkt half de sfeer van de jaren twintig op te roepen, en half een moderne achtergrond te hebben; een kenner zal in de kleding van opticien en hoofdpersoon alsook in het interieur van de winkel en



Cameraman Lester Kamstra kijkt geconcentreerd naar de monitor. Assistent Production Designer houdt een hengelsysteem op waarmee ze de vallende toneelkijker op kan vangen. Achter haar staat geluidsman Joris Prakken en voor Joris staat regisseur Aidan Vernee die meekijkt op de monitor. Rechts van hem is Marc Smeets, de camera-assistent, te zien die meekijkt op een tweede monitor. Foto: Victoria Momma.



*Julien Croiset
in 'De Binocle'.*

foyer enkele stijlfouten bespeuren; deze zullen ongetwijfeld liggen aan het gebrek aan budget. Evenwel is het juist ook de afwijkende kleding van de hoofdpersoon – hij draagt een kleurige stropdas en een gekleurd overhemd, waar de figuranten allen avondkleding dragen – die zijn misplaatstheid in het operagebouw benadrukt.

Nieuw geïntroduceerd worden in de eerste schouwburgscène de voornoemde zaalwacht en de dame die, door hem in het voorbijlopen aan te stoten, de toneelkijker over de rand van het balkon doet vallen, waarbij de protagonist slechts door zich snel over de rand te buigen het ding nog net op tijd kan pakken, hetgeen goed de precare situatie van de binocle en de voortdurende angst dat het ding vallen zou in de versie van Couperus illustreert.

Met dreigende flitsen van de hem fascinerende 'immense biljartbal,' een omineuze lichtwissel naar geheel blauw en de indringende muziek van Wagner wordt duidelijk hoe de psychologische spanning bij de jonge journalist toeneemt. De zaalwacht neemt hem wegens zijn vreemde gedrag apart en spreekt hem waarschuwend toe. Dit is een mooie oplossing voor het verfilmen van Couperus' interne dialoog: de redelijke kant van de journalist, waarmee hij zichzelf probeert te bedaren, wordt in de zaalwacht gepersonifieerd.

Een interessant probleem is de vijf jaar die Couperus tussen de eerste dreiging van een escalatie en de daadwerkelijke ramp laat verlopen. Vernee lost het op door de pauze te gebruiken om deze weer te geven: de hoofdpersoon herneemt zich en laat de binocle achter in de foyer. Na de pauze is er weer een lichtwissel: nu naar dreigend rood. Close-ups van de zwetende, zich ziek voelende hoofdpersoon volgen. De Walkürenrit en flitsen van het kale hoofd kondigen het onvermijdelijke aan. Het naar beneden fladderende programma, dat bij Couperus eerder voorkomt, is hier doeltreffend ingepast. De binocle bereikt de jongeman hier in een spannende sequentie, waarin deze in zijn rij op het balkon door de figuranten doorgegeven wordt tot het ding hem heeft bereikt. Vermanende blikken van de zaalwacht baten niets en het noodlottige moment voltrekt zich: de film besluit met een beschuldigende blik van de kale man en een gedissocieerd-wanhopige blik van de jongeman, alles in rood licht.

Het lastig naar film te vertalen verhaal is daarmee tot een overtuigend eind gekomen. In hoofdrolspeler Vincken heeft de regisseur een passende acteur gevonden om de omzetting van het verhaalpersonage naar bewegend beeld te bewerkstelligen. Het Couperiaanse in de stijl is er enigszins af, maar dat was ook lastig te behouden geweest met het beperkte budget, en wellicht niet eens wenselijk. Hoewel enkele doorlopende thema's, zoals het akelige vogelgezicht, ontbreken, is het voornaamste, namelijk de noodlotsgedachte, scherp uitgewerkt. Tevens zijn spanning en humor in balans. Afgezien van de hierboven genoemde kritiekpunten is het én als adaptatie van het oorspronkelijke verhaal én op zichzelf een geslaagde film geworden. ♣ (Simon Mulder)

Voorbij DOOR THEATERGROEP ZOUT

Een Haagse *film noir*

De afgelopen drie jaar heeft Toneelgroep Amsterdam de Couperusliefhebber aardig zoet gehouden door drie van zijn romans opnieuw naar het podium te vertalen. *De stille kracht*,¹ *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*² en *De boeken der kleine zielen*³ zijn in drie opeenvolgende jaren met veel lof ontvangen. Zo heeft Toneelgroep Amsterdam niet alleen aangetoond dat Couperus onder de theaterliefhebbers nog springlevend is, maar ook onder de amateurtheatermakers. Ieder jaar gaat Toneelgroep Amsterdam een samenwerking aan met verschillende amateurverenigingen die de kans krijgen om bekende producties te recreëren in het originele toneelbeeld. Zo komen we bij Theatergroep Zout, die in januari haar eigen bewerking van *Van oude mensen* onder de titel *Voorbij* mocht uitvoeren. Op 22 en 23 september bracht Theatergroep Zout deze voorstelling in reprise op een bijzondere locatie: begraafplaats Oud Eik en Duinen in Den Haag, waar de urn van Couperus is bijgezet.

Foto's: Looi van Kessel, 2018.



De geschiedenis van deze bijzondere uitvoering begint bij de bewerking van *De stille kracht*. Onder leiding van regisseur Mariken Bijnen bracht Zout een eigen bewerking van de roman naar het decor van Toneelgroep Amsterdam. Deze samenwerking was toen dermate goed bevallen dat Zout werd uitgenodigd om hetzelfde te doen met *De dingen die voorbijgaan*. De uitvoering hiervan in de Stadsschouwburg werd bijgewoond door een medewerker van Monuta, de uitvaartdienst die het beheer van Oud Eik en Duinen verzorgt. Toen ontstond het idee om *Voorbij* als eerbetoon aan Couperus in reprise te brengen op de plek waar zijn as is bijgezet. En zo geschiedde.

Een gevoel van onbehagen

Een roman als *Van oude mensen* voor het toneel bewerken is geen sinecure. Over de bewerking van Toneelgroep Amsterdam schreef Hester Meuleman: 'het is altijd spannend voor de Couperus-liefhebber: toneelbewerkingen van zijn boeken'.⁴ Maar daarmee is nog niet gezegd dat het ook onmogelijk is. De kracht van Ivo van Hoves bewerking school volgens Meuleman in de manier waarop 'allerlei tekstelementen uit de roman verwerkt [zijn] op een in het toneelstuk ander, maar voor het theater logischer moment'.⁵ Zo vatte Van Hove de bedrukte sfeer van de roman in het trage, uitgestreken tempo van het spel, waarmee de toeschouwer het gevoel kreeg met de acteurs mee te wachten tot het onvermijdelijke noodlot toe zou slaan.

Bijnen heeft ongetwijfeld aandachtig gekeken naar de bewerking van Van Hove. Dat ze de voorstelling oorspronkelijk bewerkte in het originele toneelbeeld, heeft ertoe geleid dat sommige keuzes sterk op elkaar lijken. Ondanks het feit dat de locatie van Oud Eik en Duinen enorm verschilt van de Amsterdamse Stadsschouwburg, doet de mise-en-scène sterk denken aan het originele toneelbeeld. Pontificaal in het midden van het speelveld zitten de oude Ottilie en Takma, terwijl om hen heen hun kinderen en kleinkinderen zitten te wachten op de rijen stoelen die om het oude paar heen staan. De beperkte ruimte die Zout heeft in de aula van Oud Eik en Duinen wordt goed benut.





Foto: Looi van Kessel,
2018.

De acteurs zitten niet op lange rijen stoelen aan weerszijden van het speelvlak, zoals bij Toneelgroep Amsterdam, maar ze kijken recht in het publiek, wat het gevoel van onbehagen verstrekt. Doordat het publiek zo dicht op het spel zit, ontstaat veel sterker het idee dat we daadwerkelijk op bezoek zijn in de salon van de oude Ottilie, waar alle personages de verschrikkelijke familiegeschiedenis verslagen onder hun ogen zien onvouwen.

Het onbehagelijke gevoel dat gedurende het hele stuk de toon zet wordt ook versterkt door de opvallende muzikale keuze. In haar inscenering heeft Bijnen gekozen voor live trompetbegeleiding. Gijs Levelt, de trompettist, opent het stuk met trage schelle tonen die het meeste weghebben van de soundtrack van een *film noir*. Mysterieus, ietwat nerveus, maar vooral erg onheilspellend. Gedurende het stuk voorziet Levelt de scènes van muzikaal commentaar. Met behulp van elektronische hulpmiddelen weet hij een rijk palet aan emoties aan het stuk toe te voegen. Soms voegt Levelt echter iets te veel toe, waardoor hij zachter gesproken monologen en dialogen dreigt te overstemmen.

Onoverkomelijk onheil

Een van de grote moeilijkheden bij het bewerken van een lijvige roman als *Van oude mensen* is de tijdslimiet. Met een speelduur van amper anderhalf uur is *Voorbij* geen lange voorstelling, en het is duidelijk dat Bijnen veel elementen van de roman heeft moeten comprimeren in dit korte tijdsbestek. Bijnen heeft daar wel enige slimme ingrepen gevonden die ervoor zorgen dat de verschillende verhaallijnen en personages goed te begrijpen zijn. Zo voorziet Lily, achterkleinkind van Ottilie, het stuk van commentaar in de vorm van een proloog en een epiloog. Vanaf de balustrade in de aula van Oud Eik en Duinen spreekt ze het publiek rechtstreeks toe, zonder al te veel van het mysterie rondom de familiegeschiedenis prijs te geven.

'Waarom trouwen wij,' vraagt Lily aan het begin van het stuk en met deze vraag luidt ze het begin van deze tragedie in. Iedereen in de familie lijkt ongelukkig getrouwd te zijn geweest. De enige die ongehuwd is gebleven, oom Anton, lijkt gelukkiger dan de rest, maar ook over hem gaan verhalen de ronde over hoe hij zich heeft vergrepen aan te jonge meisjes. En toch, ondanks deze niet al te fraaie achtergrond en ondanks de waar-schuwingen van de familie, besluiten Lot en Elly te trouwen. Hun onorthodoxe huwelijk (ze trouwen niet in de kerk en Elly draag geen trouwjurk) kan niet iedereen bekoren en al gauw ontstaat er gekibbel over wie welk geld zal erven zodra de oude Ottilie en Takma komen te overlijden. Terwijl Lot en Elly ervan overtuigd zijn dat ze samen gelukkig zullen worden, brengt hun aanstaande huwelijk bij sommige familieleden akelige geheimen naar boven. Niet in de laatste plaats bij de oude Ottilie en Takma, hun vriend en huisdokter Roelofs en de zoon van Ottilie, oom Harold. Er is zestig jaar geleden iets gebeurd waar deze vier personages nog steeds door achtervolgd worden.

Waar de monologen van Lily een mooi commentaar op het stuk vormen zonder al te veel van de plot prijs te geven, wordt in de dialoog het mysterie dat de familie omhult soms toch iets te snel ontrafeld. Daar veel van de plot kort en helder uitgelegd moet worden, loopt het stuk zo nu en dan gevaar bepaalde zaken te expliciet te maken. Zo wordt redelijk snel in het stuk uitgesproken dat Lot en Elly neef en nicht van elkaar zijn, waardoor hun aanstaande huwelijk een incestueus karakter krijgt. Ook de passiemoord op grootmoeder Ottilies tweede man, meneer Dercksz, wordt al redelijk snel in het stuk vermeld, waardoor de goede verstaander (en zeker degene die de roman goed kent) al gauw doorheeft wat er precies is gebeurd, terwijl veel van de personages daar nog achter moet komen. De benauwende sfeer die zo zorgvuldig door het ingetogen spel en de muzikale begeleiding wordt opgebouwd, was wellicht sterker uit de verf gekomen als in de dialoog het familiegeheim niet al te snel prijs was gegeven.

Een andere moeilijkheid van *Van oude mensen*, is dat een groot deel van de plot zich in het verleden afspeelt. De personages worden achtervolgd door wat zich zestig jaar geleden in Nederlands-Indië afspeelde. Flashbacks zijn lastig te ensceneren, zeker in een stuk dat door de vele personages en verhaallijnen die voorbijkomen al de nodige concentratie van het publiek vereist. Toch beleeft *Voorbij* in die flashbacks juist haar krachtigste momenten. Op momenten dat de oude Ottilie en Takma en later ook dokter Roelofs lijken te worden ingehaald door hun schuldgevoel over het heden, en wanneer oom Harold, die als kind getuige was van de passiemoord, zich weer lijkt te herinneren wat er is gebeurd, ontstaat er een krachtige wisselwerking tussen spel en muziek. Overmand door angst en schuld, storten de acteurs zich in hysterisch gekrijs. Wat al een intens moment in het spel is, wordt nog eens versterkt door kakofonisch trompetgeschal van Levelt. De chaos is compleet.

Een laatste eerbetoon

Nadat de heer Takma, dokter Roelofs en uiteindelijk ook grootmoeder Ottilie overleden zijn, blijft de familie achter om het verschrikkelijke geheim verder mee te dragen. Lily's relaas over de vele ongelukkige huwelijken in de familie wordt nog maar eens onderstreept als blijkt dat Lot en Elly toch ongelukkig zijn met elkaar. Gelijkend op de uitvoering van Toneelgroep Amsterdam, eindigt ook *Voorbij* met een slotmonoloog van Lot, die spreekt over het onoverkoombare noodlot dat de familie is getroffen. Ook aan hem is de kans op een gelukkig huwelijk voorbijgegaan.

Dat Zout dit stuk in reprise mocht brengen op de begraafplaats waar Couperus' as is bijgezet, bood de theatergroep gelijk de kans om een eerbetoon te brengen aan de schrijver zelf. Aan het einde van het stuk werd het publiek uitgenodigd om de spelers te vergezellen naar de zuil waaronder de urn van Couperus staat. Daar bracht Levelt een saluut aan Couperus door enkele motieven uit het stuk opnieuw ten gehore te brengen. Een zeer sympathieke afsluiting van een mooie bewerking van Couperus' roman. Het is nu hopen dat, na *De stille kracht* en *Van oude mensen*, Theatergroep Zout zich ook mag gaan wagen aan een eigen bewerking van *De boeken der kleine zielen*. ♣ (Looi van Kessel)

Voorbij was 22 en 23 september te zien op de begraafplaats Oud Eik en Duinen in Den Haag

Noten

1. L. Schreuders, 'Van Oudijck zonder autoriteit'. In: *Arabesken* 46 (2015), p.57.
2. H. Meuleman, 'Zij wachten, en wij wachten mee'. In: *Arabesken* 48 (2016), p.53-56.
3. R. van Gemeren, 'Een gebrekkige zoektocht'. In: *Arabesken* 50 (2017), p.41-44.
4. H. Meuleman, 'Zij wachten, en wij wachten mee'. In: *Arabesken* 48 (2016), p.53.
5. Idem, p. 54.

Colofon

Arabesken

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Zesentwintigste jaargang, nummer 52, december 2018
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Spiegelstraat 20a
2332 BD Leiden
E-mail: arabesken@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
Twitter: @louis_couperus
Facebook: louiscouperus
Rekeningnummer: NL10 INGB 0000 6003 67
ten name van Stichting Louis Couperus Genootschap
- Redactie** Rémon van Gemeren
Looi van Kessel
Hester Meuleman (hoofdredacteur)
Simon Mulder
- Vormgeving** Pim Oxener, Boskoop
- Drukker** Twigt GrafiMedia, Moordrecht
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 25,-. De laatste vijf nummers zijn voor € 9,80 te bestellen en oudere nummers voor € 4,80, beide exclusief verzendkosten, via het online bestelformulier op www.louiscouperus.nl.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* graag als Word-document sturen naar arabesken@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden. Publicatie betekent niet dat redactie of bestuur instemt met de inhoud. *Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.*

ISSN 1567-8067



**Louis
Couperus
Genootschap**

Spiegelstraat 20a, 2332 BD Leiden
www.louiscouperus.nl